

TÜRKİYE'DE MODERNLİK OKUMASI:
İLKÖĞRETİM ÇOCUKLARINDA ATATÜRK ALGISI

ESRA ELMAS
104611013

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TEZ DANIŞMANI
ARUSYAK YUMUL
2007

READING OF TURKISH MODERNIZATION: PRIMARY SCHOOL
CHILDREN'S PERCEPTION OF ATATURK

TÜRKİYE'DE MODERNLİK OKUMASI:
İLKÖĞRETİM ÇOCUKLARINDA ATATÜRK ALGISI

ESRA ELMAS
104611013

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Arusyak Yumul.....
Jüri Üyeleri: Kürşat Bumin.....
Jüri Üyeleri: Doç Dr. Ferhat Kentel.....

Tezin Onaylandığı Tarih: 18.06.2007

Toplam Sayfa Sayısı : 79

Anahtar Kelimeler

- 1) Çocuk ve Çocukluk Tarihi
- 2) Okul
- 3) Cumhuriyet Projesi
- 4) Türkiye Modernleşmesi

Key Words

- 1) Child & History of Childhood
- 2) School
- 3) Republican Project
- 4) Turkish Modernization

ABSTRACT

If Turkey should be the subject of any attempt to understand its society or state, one of the best ways to do it; is by focusing on the figure of Atatürk, which has been mythicized by the state itself following his death. That is because Mustafa Kemal Atatürk, who was the founder of modern Turkey, has a very significant and central role affecting many fields ranging from daily life to politics, and even religious duties. The significance of this myth originates from its modern face, which is reflected in the laic and secular structure of the new Turkish Republic that denied its connection and continuity with the religious Ottoman Empire. On the other hand, Turkish modernization in which the Atatürk myth has a central role is an imitated and a top-down project whose reference is the French model. In this project, Atatürk is such a myth through which the mental continuity between Ottoman Empire and Republic regime can be obviously read. The Ottoman mentality which understood modernization just as the scientific and technological developments in the West eventually started its modernization from the army, was taken for granted by the founders of the Republic. So, the fact that Atatürk is a founder soldier figure requires a certain attention. As a matter of fact, today the army, which has started the modernization process for the first time in Turkey, is the greatest defender and protector of this myth and of the values represented by it. The Atatürk myth has a very central location that, for example, there is an effigy of him in every city square and in all schools without any exceptions. All teenagers and all children, beginning from the first day in primary school until the last day in high school, sing the Turkish National Anthem in front of those effigies twice a week. There are millions of places and institutions named as Mustafa Kemal Atatürk or Atatürk, such as stadiums, airports, dams, libraries, streets, districts, etc... The basic principles of the state and the official ideology are also named by him: Kemalism. The definition of nation according to the state is the group of citizens who have gathered around his principles in the past and today. In Turkey socialization of the individuals in the name of being a society is shaped according to this understanding in which Atatürk myth has a central role. From the beginning of the Republican Regime until today, Atatürk appears as the

common figure in the memories of different generations. Consequently, Atatürk is the most important keyword to keep in mind while thinking about Turkey.

As a result of the reasons that are mentioned below, the present study aims to understand the primary school children's perception of the figure of Mustafa Kemal Atatürk because children are the most important social actors in a society. The study used the survey as the main data which included three open-ended questions about Atatürk and was applied to 60 students in two different primary schools (one is a private primary school and the other is state primary school). Apart from this, letters of other primary school children to Atatürk during the memorial days and which are published as memorial books by municipalities are also used as secondary sources. While trying to understand the primary school children's perception of the figure of Atatürk, the study also tries to compare this perception with the general perception of society around the figure of Atatürk. By focusing on the figure of Atatürk gives this study chance to "read" the process of Turkish Modernization in a different way.

ÖZET

Bu çalışma, Aydınlanma'nın etkisi ile dinin egemenliğine son vererek insan merkezli akıl rehberliğinde kendini kuran, modern toplumlara özgü ve genel olarak siyasal figürler olan tarihi şahsiyetler etrafındaki algıyı Türkiye ve Atatürk özelinde ve çocuklara bakarak yanıtlamaya çalışıyor. Çalışmanın ana materyalini 60 öğrenciye uygulanan “Atatürk sizce nasıl biridir?”, “Atatürk'ü en çok hangi özelliği ile hatırlıyorsunuz?”, “Atatürk şu an yaşıyor olsaydı hayatımızda bir fark olur muydu?” sorularını içeren anket oluştururken, çeşitli zamanlarda belediyeler ve okulların işbirliği ile hazırlanan ve Atatürk'e çocukların kaleminden yazılmış mektuplar da ek kaynaklar arasında yer alıyor. Çalışma ilköğretim seviyesindeki çocukların Atatürk özelindeki algısını anlamaya çalışırken, bu algıyı yetişkinlerden oluşan toplumun Atatürk algısı ile karşılaştırma çabasını da içeriyor. Atatürk figürü etrafında şekillenen algıyı anlamaya çalışmak ise Türkiye'nin modernleşme serüvenini farklı bir yol izleyerek yeniden “okuma” potansiyeli taşıyor.

TEŞEKKÜR

Her tez süreci noktasını, desteğinden yoksun bırakmayan insanlar sayesinde koyar. Bu tez süreci için de aynısı oldu. Öncelikle çalışmaya danışmanlık yapmayı kabul ettiği ve bakış açımı genişlettiği için tez hocam Arusyak Yumul'a çok teşekkür etmek istiyorum. Tezin başlangıcından sonuna kadar moral ve teknik desteklerini esirgememiş olan sevgili kardeşim Esin Elmas ve çok sevgili dostum Çiğdem Yavuz Güler'e de teşekkürler. Kapılarını her çaldığımda zaman ve fikirlerini benimle paylaşan Kenan Çayır ve Bahar Şahin'e ayrıca çok teşekkürler. Bu metni defalarca büyük bir özenle okuyup, zihin açıcı yorum ve eleştirileriyle çalışmanın gidişatında önemli katkısı olan sevgili Mehmet Ferda Balancar'a da çok teşekkür ediyorum. Son olarak, canım annem ve babama, hayatımın her noktasında karşılıksız bir sevgiyle yanımda oldukları; bana vicdan ve adalet duygusunu daha küçük yaşta kazandırdıkları için sonsuz teşekkür ediyorum. Umarım hakkını verebilirim.

Esra Elmas

İÇİNDEKİLER

Abstract.....	iii
Özet.....	v
Teşekkür.....	vi
İçindekiler.....	vii
1. Giriş.....	
1	
1.2 Çalışmanın Amacı.....	1
1.3 Metodoloji.....	4
1.4 Çalışmanın Kapsamı.....	7
2	Çocukluk
Tarihi	8
3 Cumhuriyet Projesi.....	
15	
4 Okul ve Okulun	
Dizaynı.....	20
5 Dersler ve Derslerde	
Atatürk	25
6 Sokakta	
Atatürk.....	27
7 Çocukların Dilinden	
Atatürk.....	29
7.2.1 “ Varlığımızı Atatürk’e Borçluyuz”.....	33
7.2.2 “ Çocuk Atatürk: Çiftlik ve Kargalar”	45
7.2.3 “ AB’ye girmiş olurduk”	54

8. Değerlendirme.....	60
8.1 “Ardahan’da Atatürk Silueti”	63
8.2 “Kuran’da Atatürk Mijdesi: 19 Mucizesi”	64
8.3 “Atatürk’ün Ruhunu Çağırma”	65
8.4 “Kutlu Doğum&Mutlu Doğum”	66
8.5 “ Bir Tür Din Olarak Laiklik”	68
9. Sonuç.....	73
10.Kaynakça.....	75

**‘Türkiye’de Modernlik Okuması:
İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı’**

1. GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı

Her sistem kendi anlam(lar) dünyasını kurar ve her düşünce/felsefe kendinden öncekini eleştirerek (hatta ‘karalayarak’) kendi tanımını yapar ve olumlar. Modern’in ortaya çıkış hikâyesi de böyle bir hikâyedir. ‘Modern’, Ortaçağ’dan kendini ayırt etmek isteyen Batı düşüncesinin tanımladığı bir kavram olarak belirir ilkin. Batı’nın kendini ayırt etmek istediği Ortaçağ ise feodalite’nin, dinin ve teolojinin hâkim olduğu bir döneme ve düzene tekabül eder. Kısaca Ortaçağ’ın tözü ve merkezi Tanrı’dır. ‘Kutsal Kitap’ların rehberliğinde meşruiyetini Tanrı’dan alan iktidarlar toplumsal kuralları ve düzeni belirler. Bunun sonucu olarak siyasal ve toplumsal alan, peygamberler, aziz ve azizeler, evliyalar gibi pek çok semavi kutsal figürün çevrelediği, dini ritüellerin ve simgelerin egemenliği altında şekillenmiştir.

18.yy’da ise bu tablo değişmeye başlar. Geçmişte bırakılan döneme ‘Karanlık Çağ’ adını verenlerin yeni döneme verdikleri isim ‘Aydınlanma’ ile başlayan ‘Modern Çağ’dır. Bu dönemde dinin egemenliğini sona erdiren, Tanrı yerine insanı merkeze koyan – insanı simgeleyen şey ise ‘akıl’dır- ve dini ritüellerin yerini dünyevi ritüellerin aldığı bir değişim süreci yaşanır. Kısaca ‘Aydınlanma’ ve modernite insanın, yani dünyevi olanın ilahi olana karşı yaptığı bir devrimi; bir ‘akıl devrimi’ni ifade eder. Bu dönemde ulus

devletler, meşruiyetini insan merkezli akıldan ve rasyonel değerlerden alan iktidar tarzları olarak tarih sahnesine çıkarlar.

Ulus devletler ve onların kurmaya çalıştıkları toplum tasavvuru içerisinde tarihi şahsiyetlerin önemi ise büyüktür. ‘Tarihi şahsiyetler esas olarak modern dünya toplumlarına özgü ve genel olarak siyasal figürlerdir. Dünyevileşen siyasal-toplumsal tahayyül içinde peygamberler, aziz ve azizeler gibi kutsal figürlerin yerini alan, o toplumun oluşumunda veya gelişiminde önemli katkıları olmuş kişilerdir bunlar. Bu kişiler etrafında, kurmuş oldukları toplumsal düzen devam ettiği sürece resmi bir ritüel oluşur. Toplum, tarihi şahsiyetleri anarak içinde yaşadığı siyasal düzenin temel ilkelerini hatırlar.’ (İnsel,1999: 1) Bu ilkeler etrafında oluşan ülkü ve fikir birliği pekiştirilir. Tarihi şahsiyetler kurucu simgelerin taşıyıcısı ve yansıtıcısıdır. Bununla beraber tarihi şahsiyetler insanüstü yaratıklar da değildir kuşkusuz. Ruhani olandan dünyevi olana geçişte, özgürlüğünü ilan etmiş olan ‘akıl’ buna izin vermez çünkü, ya da izin vermesi beklenmez.

Her ne kadar modern olandan; modernin bilimsel ve pozitivist anlayışından bu beklenmese de acaba tarihi şahsiyetler gerçekten insanüstü figürler değil midir? Bu soruya yanıt verebilmenin yolu belli bir tarihi şahsiyet etrafında şekillenen toplumsal algıyı anlamaktan geçiyor. Bir toplumun bir tarihi şahsiyeti tanımlarken seçtiği sözcükler, kullandığı sıfatlar ve benzetmeler hem o toplumun o tarihi şahsiyetle ilgili algısını, hem de tarihi şahsiyetle kurulan ilişkinin temel motivasyonlarını anlama potansiyeli taşıyor.

Bu çalışma da bu soruyu, Türkiye özelinde ve tabii ki Mustafa Kemal Atatürk figürü çerçevesinde cevaplamaya çalışacak. Fakat bunu yaparken değişik bir yol izleyecek. Çalışma Mustafa Kemal Atatürk figürü etrafında şekillenen algıyı ilköğretim çocukları açısından değerlendirmeye çalışacak. Bunun birden fazla nedeni var. Öncelikle tarihi bir şahsiyetle tanışılan yaş, bireylerin çocukluk dönemlerine denk geliyor. Ve bu tanışma genel olarak ve yoğun bir şekilde okul aracılığıyla gerçekleşiyor. Okul ise Althusser'in de ifade ettiği gibi sistemin kendini 'öğretmeye' ve 'üretmeye' aileden sonra resmi olarak başladığı ilk kurum olması dolayısıyla çok önemli bir ideolojik aygıt olarak karşımıza çıkıyor. Modern anlamda çocuk bu yüzden üstünde durulması gereken önemli bir sosyal aktör. Özellikle ilköğretim derecesindeki çocuk aileden sonra içine girdiği ilk sosyal birim olarak okulu ve o okul aracılığı ile aktarılan hakikatler düzenini, toplumdaki diğer öznelerle kıyaslandığında henüz kemikleşmemiş zihni göz önünde bulundurulduğunda en iyi ve en 'objektif' şekilde yansıtan özneyi temsil ediyor. Henüz sistemin etkisinin 'depolaşmadığı' zihinlerde bir tarihi kişiliğin tanımlanma tarzı, o tarihi kişilikle kurulan bağı, o tarihi kişilik aracılığıyla iletişim kuran resmi tezi ve en önemlisi o tezin kendini tanıtmaya tarzının arkasındaki motivasyonları resmediyor.

Devletin kurucu Ata figürü olarak Atatürk'ün, kendisinin kurduğu modern okullarda çocuklara aktarıldığı dilin ve bu dilin çocukların algısındaki etkisinin tartışılması, aynı zamanda Türkiye'nin modernleşme sürecini tartışmanın başka bir yolu olarak karşımıza çıkıyor. Tüm bu unsurlar göz

önünde bulundurulduğunda da bu çalışma en net ifadesiyle konu başlığını ‘İlköğretim Çocuklarında Atatürk Algısı’ olarak koyuyor.

1.2 Metodoloji

Dilthey ‘doğa bilimleriyle bilir, sosyal bilimlerle anlarız’ der. (Dilthey,1999:43) Ona göre ‘sosyal bilimlerde, doğa bilimlerinden farklı olarak özne ve nesne arasındaki ilişki, yani insan ve insan arasındaki ilişki, bağımlı ve karmaşık bir ilişkidir.’ (Dilthey,1999:48) Çünkü sosyal bilimlerin baktığı / anlamaya çalıştığı alan sürekli değişen ve dönüşen özneler ve onların eylemlerinden oluşur. Weber’in de ifade ettiği gibi ‘insan eylemi ise anlaşılabilir fakat bilinemezdir.’ (Weber,1997: 162) Ya da yine Dilthey’in deyişiyle ‘toplum bilinebilir bir nesne değildir ancak anlaşılabilir’. (Dilthey,1999:48) Bu nedendir ki bu çalışma hem baktığı alan hem de kullandığı yöntem itibariyle “mutlak doğrulardan” bahsetme iddiası taşıyor. Bununla beraber mütevazı bir yol izleyerek anlamlı bir fotoğraf ortaya koyabilme çabasını içeriyor. Bu çabanın bir sonucu olarak da rotasını sosyal bilimlerin yeni yeni ilgi duyduğu bir özne olarak çocuk ve çocukluk kavramına yöneltiyor.

‘İlköğretim Çocuklarında Atatürk Algısı’ çalışması, yetişkinlerin iktidarı tekelinde bulundurduğu bir dünya düzeni içinde, ‘tarih içinde kurulan bir kavram, toplumsal ve kültürel bir yaratı olarak çocukluk’ (Onur,1993:3) ve sanılanın aksine önemli bir sosyal aktör olan çocuğun gözünden olaylara ve kişilere bakma halini ortaya koymaya ve yetişkinlerin kullandığı dilin

çocukların diline nasıl çevrildiğini anlamaya; bu çevirinin içerik ve söylem olarak okumasını yapmaya çalışıyor.

Bu okuma kuşkusuz salt objektif bir okuma değil. Bunun en önemli nedeni kendini mümkün olduğunca “objektif” bir zemine çekmeye çalışan araştırmacının son kertede kendi bakma halini ve deneyimini de kaçınılmaz olarak devreye sokmasından kaynaklanıyor. Bu, çalışmada kullanılan araştırma tekniklerinin de desteklediği bir durum olarak karşımıza çıkıyor. İçerik ve söylem analizi uygulanma biçimleri itibariyle araştırmacıya hem bir iktidar hem de bir sorumluluk veriyor. Bu yüzden de subjektif ve araştırmacının yorumuna açık bir yan içeriyor. Fakat bu, çocuğu toplumsal ve kültürel bir metin olarak ele alarak okumaya çabalayan bu çalışmayı hayali ve gerçeklerden kopuk bir hale getirmiyor. Aksine yöntemin sağladığı bir avantaj olarak çalışma “gerçekliğini” tam da bu ‘karşılaşma’ ve ‘diyalog’dan alıyor. Araştırmacının araştırdığı alan ve o alandaki öznelerle girdiği ve zaten içinden geçtiği ilişki, bulguları anlamlı kılıyor. Hem araştırmacının hem de araştırmanın alanındaki öznelerin sosyal olarak kurulduğu akılda tutulursa, kısaca bu çalışma kullandığı metot ve yaklaşım biçimi olarak her koşulda değişmez, evrensel ve somut verilere ulaşma iddiasından çok tutarlı ve kapsamlı sonuçlara ulaşma amacını taşıyor.

Bu çerçevede bu çalışma iki aşamalı olarak gerçekleştirildi. İlk aşamada farklı ilköğretim okullarında okumakta olan 80 ilköğretim öğrencisinden Atatürk hakkındaki fikirlerini herhangi bir soru yöneltmeksizin serbestçe yazmaları istendi. Bu metinlerden yola çıkarak ikinci aşamada biri özel

(Üsküdar Amerikan Koleji) diğeri devlet okulu (Ümraniye Emrullah Turanlı İlköğretim Okulu) olmak üzere iki farklı ilköğretim okulundan toplam 60 öğrenciye açık uçlu üç sorudan oluşan anket uygulandı. Çalışma, ikinci aşamada uygulanan anketlerde alınan cevapların içerik ve söylem analizini içeriyor. Bu temel kaynağın yanı sıra çeşitli dönemlerde, belediyeler ve okulların işbirliği ile Atatürk'e çocukların kaleminden yazılmış olan mektuplar da çalışmanın ek kaynakları arasında yer alıyor. Atatürk özelinde ilköğretim çocuklarının algısını anlama amacıyla öğrencilere uygulanan anketler 'Atatürk sizce nasıl biridir?', 'Onu en çok hangi özelliği ile hatırlıyorsunuz?' ve 'Atatürk şu an yaşasaydı hayatınız daha farklı olur muydu? Evetse nasıl?' sorularından oluşuyor.

Anket uygulamaları sırasında dikkat edilen noktaları ise çocukların soruları sınav şeklinde algılamamaları ve mümkün olduğunca özgür hissederek cevaplamaları için okul yönetimi ya da sınıf öğretmenlerinin sınıflarda bulunmaması; alınan cevaplarda çocukların Atatürk'ü tanımlarken kullandıkları sıfatlar / kelimeler, onun hayatına dair en çok hatırladıkları özellik ya da aktardıkları hayat kesitleri ve Atatürk yaşıyor olsaydı yaşanabileceğini düşündükleri olası değişikliklerin temsil ettiği içerik oluşturuyor. Bu noktada daha önce ifade edildiği gibi çocukların kullandığı dil bu çalışma için özel önem taşıyor. Çünkü dil nesnel ve saf olmayan 'ortak kavram ve değerlerin belli kelime, ses ve görüntülerle aktarıldığı' (Hall, 2002,18-19) ideolojik bir iletişim aracını ifade ediyor. Bilgi dil aracılığıyla aktarılmakla kalmayıp dil üzerinden üretiliyor, tüketiliyor ve yeniden üretiliyor. Bunun sonucu olarak da çocukların bu çalışmada

Atatürk'e dair soruları cevaplarken kullandıkları dil onların Atatürk özelindeki algılarını anlama çabasının güzergahını oluşturuyor.

1.3 Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışma altı ana bölümden oluşuyor. Birinci bölümde çalışmanın merkezindeki çocuk ve tarihsel ve kültürel olarak kurulan çocukluk kavramı ile ilgili, dünyaca ünlü tarihçi Aries, Türkiye'de çocukluk tarihi üzerine önemli çalışmalar yapmış olan Bekir Onur ve Mine Tan ve okul ve çocuk ilişkisini pek çok kez eleştirel bir bakışla değerlendirmiş olan Kürşat Bumin'in görüşlerinden yararlanılarak yazılmış bilgileri içeriyor. İkinci bölüm önemli bir sosyal aktör olarak çocuk ve çocukluk kavramından ayrı ele alınamayacak okul kavramının cumhuriyet döneminde nasıl bir önem arz ettiğini anlamak amacıyla kuruluşundan bu yana Cumhuriyet Projesini ele alıyor.

Üçüncü bölüm ise çocuğun aileden sonra içine girdiği ilk resmi kurum olan okulu ve okulda hakim olan simge ve sembollerin okumasını içeriyor. Dördüncü bölüm okuldaki sembolik egemenliğinden yola çıkarak ilköğretim seviyesindeki derslerde Atatürk'ün nasıl bir yer kapladığını anlamaya çalışıyor.

Çalışma beşinci bölümde çocukların Atatürk özelinde cevapladıkları üç sorunun sonuçları ele alınıyor. Çocukların Atatürk'ü tarif ederken en çok kullandıkları sıfat ve betimlemeler, onun hayatına dair aktardıkları kesitler

ve yaşıyor olsaydı çocukların hayatlarında yaşanacağını düşündükleri farkların incelendiği bölümde içerik ve söylem analizi çerçevesinde çocukların Atatürk algıları resmedilmeye çalışılıyor.

Çalışmanın altıncı ve son bölümünde çocukların Atatürk algısıyla yetişkinlerden oluşan toplumun Atatürk algısının karşılaştırması yapılıyor. Son on beş yılda gerçekleşen bazı olayları da kapsayan bölümde çocuk ve yetişkin algısının Atatürk konusundaki ortaklığının üstünde duruluyor.

2. Çocukluk Tarihi

Çalışmanın ana materyalini oluşturan ilköğretim seviyesindeki çocukların Atatürk özelinde yazdığı metinleri en doğru şekilde anlama ve yorumlamanın yolu öncelikle, çalışmanın merkezine koyduğumuz ve öneminin altını ısrarla çizdiğimiz çocuk ve çocukluk kavramlarını ve bunların içinden geçtiği tarihsel tecrübeyi genel hatlarıyla hatırlamaktan geçiyor.

Sosyal bilimlerde çocuk ve çocukluk kavramı giderek daha fazla önem kazanmaya başladı. Bu ilginin temelinde ‘tarihçiler arasında geleneksel tarihin önemsemediği güçsüz, sessiz, edilgen kitle ve kesimlere yönelik eğilimin; tarihin seçkinlerin öyküsünü anlatmaktan öte bir şey olması gerektiğini düşünen yeni sosyal tarihçilerin sınıf, ırk, cinsiyet, din, kültür ve yaşına bakmaksızın tüm insan kümelerinin yaşantılarını kuşatan tarih yazma çabalarının’(Tan,1993:15) katkısı olduğu kadar, yaşanan ekonomik (temel

olarak tarımdan sanayiye geçiş) ve sosyal gelişmelerin etkisiyle aile kavramının yaşadığı evrimin (büyük ve geleneksel aile yapısının yerini çekirdek ailenin alması) ocuğu ailenin merkezine yerleştirmesi, ana baba-ocuk ilişkisinde duygusal bağın önem kazanması ve pek çok alanda ocuk merkezli anlayışın hâkim olması da hatırı sayılır bir etkiye sahip.

Bu alışma da toplumsal hayatta yer alan ama çoğu zaman toplumsal bir aktör olarak görülmeyen çocuğu odak noktasına koyuyor. Bunun birden fazla nedeni var: Öncelikle gündelik hayatta ve toplumsal kurguda fiziksel ve sayısal anlamda hatırı sayılır bir yer kaplasa da çocuğu düşünsel anlamda ‘etkisiz eleman’ mış gibi gören, çoğu zaman çocuğa büyüklerin gelecek projeleri olmaktan ileri gitmeyen bir anlam tayin eden ve fikir beyan etmesi için büyümeyi beklemesini telkin eden anlayışın aksine ocuk, toplumsal ve kültürel olarak yapılanan; değişen, dönüşen ve dolayısıyla değiştiren ve dönüştüren önemli bir aktör. ‘ocuk ya da çocukluk kavramı doğal bir gerçeklik değil toplumsal ve kültürel bir yaratı ve tarih içinde gelişmiş bir kavram.’ (Onur,1993:3) Ya da ünlü Fransız nüfus bilimci ve sosyal tarihi Aries’in tanımıyla ‘ocukluk değişmez bir biyolojik olgu değil toplumsal bir kategori ve tarihsel sürece tabii bir kavram’. (Aries,1962:333) ‘Dolayısıyla ocuk ya da çocukluk insan gruplarının doğal ve evrensel bir özelliği değil, toplumların özel ve yapısal bir özelliği olarak karşımıza çıkıyor.’ (James&Prout,1997) Tüm bu sebepler dolayısıyla da ocuk aslında içinde bulunduğu toplum dinamiklerini güçlü bir şekilde etkileyen ve tüm bunlardan etkilenen aktif bir özne. Bundan başka, ocuk ya da ‘ocukluk her zaman toplumsal denetimin zeminini oluşturmuş olan’ (Jenks,1996) ve bu

‘denetimin eğitim aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı’ (Onur,2005:26) bir özneyi, bir alanı temsil ediyor. Dolayısıyla çocuk ve çocukluk kavramını ve çocuğun içinden geçtiği tecrübeyi tartışmak, içinden geçilen ve içinde yaşanan toplumsal-ekonomik, kültürel ve siyasal ‘gerçekliği’ de tartışmayı beraberinde getiriyor. Bu bağlamda öncelikle çocukluk tarihine ve farklı tarihsellikler ve kültürelliklerin etkisinde değişen çocukluk anlayışlarına ilişkin genel bir bakış anlamlı olacaktır.

‘Çocuk ve çocukluk kavramı bütün toplumlarda her zaman var oldu fakat çocukluk anlayışları çocukları yetişkinlerden ayıran yollar olarak farklı toplumlarda ve çağlarda farklı olabildi.’(Onur,2005:28) Aries’e göre Ortaçağ toplumu çocuk imgesiyle pek ilgilenmiyordu. O dönemde çocukluk ayrı bir gelişim dönemi değildi ve çocuklar yetişkinlerle iç içe yaşıyorlardı. 13.yüzyılda başlayan çocukluğun keşfi süreci belirgin ilgiyi ancak 17.yüzyılda ortaya çıkarabildi. Bununla beraber modern çağ çocuk ve çocuklukla ilgili yeni bir döneme işaret ediyordu. ‘19. yüzyılda toplumsal yaşamın ailenin ve mesleğin etrafında kutuplaşması, eski toplumsallaşma tarzının ortadan kalkması; ekonominin tarımdan sanayiye kayması, orta sınıfın gelişmesi, ücretli işin oluşması, ailenin yapısının ve rolünün değişmesi, kadınların ve çocukların üretim sürecinin dışına çıkarılması, çocuk ölümlerinin azalması ve boş vakitlerin artması’ (Aries,1973) bu yeni dönemin temel dinamiklerini oluşturmaktaydı. Yine Aries’e göre modern çağın başında özellikle eğitim konusundaki ilginin yeniden canlanması çocuk tarihinde esaslı bir dönüşüme sebep oldu. ‘Ortaçağ okullarıyla modern okullar arasındaki en önemli farkı Aries sonrakilerin getirdiği disiplin

anlayışında bulmuştu: Disiplin, yalnız okul içinde daha sıkı denetim ve gözetimi değil giderek daha uzun süre okula gitme gereksinimini de anne babalara kabul ettirdi. Böylece çocukluğun süresini uzattı, hapisane benzeri okullarda soyutladı, uygulamalı eğitimin yerine kuramsal eğitimi getirdi.’(Tan, 1993:20)

Bundan önce ‘çocuğun eğitimi çocukla yetişkinin birlikte olması sayesinde yüzyıllar boyunca çıraklıkla sağlanmıştı. Çocuk bilmesi gereken şeyleri yetişkinlere yardım ederek öğreniyordu. 17.yüzyılın sonlarından başlayarak özellikle modern çağla birlikte eğitim aracı olarak okul, çıraklığın yerine geçmiş; yani çocuk yetişkinlere karışmayı ve yaşamı onlardan öğrenmeyi kesmiştir. Böylece çocukların bugün okullaşma adı verilen uzun süreli ‘kapatılma’ ve bağımlılaşma süreci başlamıştır.’(Onur,2005:29) Bu aynı zamanda yetişkinlerin çocuklar üzerinde kurduğu tahakkümün de giderek daha da derinleşmesini doğal olarak besleyen bir süreç olmuştur. Modern çağ çocuğu bir yandan merkeze koyarken bir yandan da çocuğun hayatını yetişkinden ayırarak, kural koyucu olarak yetişkinin iktidarı tekelinde bulundurduğu bir kurguyu mümkün kılmıştır.

Bu noktada çocuk ve çocukluk kavramını ele alırken özellikle modern çağ ile birlikte çocukluk tarihinin okul ve eğitim tarihi ile birlikte ele alındığını söylemek yanlış olmaz. ‘Her ne kadar antikitenin ütopyalarından, Rönesans’ın ideal toplum düşlerine kadar eğitim/öğretim her zaman merkezi bir role sahipse de, bu alana modern devletin ilgi duyması eskisinden çok farklı bir tablo çıkarmıştır. Merkezi devlet daha Fransız Devrimi’ni

beklemeden Okul'un kendisinin devamı için en uygun aygıt olduğunu hemen anlamıştır. Batı'da özellikle 'Kral'ın dininin halkın dini sayıldığı' Protestan ülkelerin dışında kalan alanda bu kararlılık yalnızca kültürel değil siyasi tarihin de en önemli sayfalarını oluşturur.'(Bumin,1998:59) Modern çağ ile birlikte egemen olmaya başlayan bu anlayış, bir yandan J.Locke'un 'Protestan Çocuk Anlayışı' ile de büyük ölçüde örtüşmektedir. Locke'a göre 'çocuk geleceğin yurttaşı- büyük olasılıkla iş adamı- dır. Çocuğun gelişimi ve özdenetimi bu modele göre gerçekleşecek bir yetiştirme tarzını önerir. 'Çocukların ilk günahla birlikte doğduklarına ve doğal olarak kötülüğe yöneleceklerine inanan' Kalvenist yaklaşımın aksine Locke zihni doğuştan boş bir levha (tabula rasa) olarak görür - bu yüzden de çocuk ne iyi ne de kötüdür - üstüne yazılacak olanlardan ise sırasıyla anne-babaları, öğretmenleri ve devleti sorumlu tutar. Locke eğitimi, Rousseau'nun aksine¹ bir ekleme süreci olarak algılar, buna göre uygar yetişkini biçimlendirecek ve yetiştirecek olan süreç eğitimidir' (Postman,1983:57-58)

Eğitim ve öğretim modern çağın, meşruiyetini Tanrı'dan alan aklın yerine insan merkezli akli koyma çabasında, devlet bünyesinde kurumsallaştırılan en önemli aygıtlarından biridir. Louis Althusser 'İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları' isimli çalışmasında okulu, aile, klise-dini kurumlar ve siyasi partilerle birlikte devletin kendi ideolojisini üretmek, yaymak ve yeniden üretmek üzere kurduğu ideolojik aygıtlardan biri olarak tanımlar. 'Devletin ideolojik aygıtları bireyin karşına birbirinden ayrı ve özelleşmiş kurumlar biçimde dolaysız olarak çıkan belirli sayıda gerçeklikleri

¹ Rousseau eğitimi bir eksil(t)me süreci olarak yorumlar. Locke ile aralarındaki diğer bir fark da çocuk zihnine yaklaşımlarında ortaya çıkar. Rousseau'ya göre çocuk gelişimi insan ırkının kültürel tarihini tekrar eder ve insan gelişiminde doğuştan gelen süreçler yönetici güçtür

belirtirler.’ (Althusser,1994:33) Okul bu bağlamda, esas olarak çocuk için kurgulanmış ve çeşitli ideolojik, siyasi, kültürel ve tarihsel hedefleri olan bir kurum ve kavram olarak karşımıza çıkar. Okul kavramının uğradığı değişimler çocuk ve çocukluk anlayışlarının uğradığı değişimlerle paralel bir çizgide ilerler. Çocuk okulda devlet tarafından tarifi yapılan ‘hakikatler düzenini’(sosyal, iktisadi, kültürel ve siyasal) öğrenir ve ondan bunları benimsemesi ve kendinden sonraki kuşaklara aktarması istenir. ‘Çocuklara sahip çıkma mücadelesinde hiç değişmeyen husus, adı değişse de çocuklardan her zaman bir otoriteye biat ve itaat etmelerinin istenmesidir.’ (Bumin,1998:61)

Modern çağ ile birlikte dine dayanan, otoriter ve tanrısal yaklaşımlar önemini yitirirken, ulus devletler toplumsal aktörler olarak belirmiş ve pek çoğunun benimsediği seküler, laik ve modern aklın rehberliğindeki anlayış hakim olmaya başlamıştır. Modern çağın başlangıcı olarak kabul edilen aydınlanma ve ardından gerçekleşen Fransız devrimi ‘hiç vakit geçirmeden ‘pedagojik ütopyasını’ hayata geçirmeye koyulmuştur....Okul konusunda çok yaşlı bir katolik toplumun çok genç bir cumhuriyetçi mesihçiliğe direnişinin tarihi aslında laikliğin tarihinden başka bir şey değildir. Muhakkak ki laiklik tarihinin sahnesi Okul’dur. Bu tarih de çocukların kimin olacağını belirleme mücadelelerinden başka bir şey değildir. Çocuklar Cumhuriyetin mi yoksa Kilise dolayısıyla anababalarının mı olsun? Monarşik ya da cumhuriyetçi biçimiyle devletin mi yoksa çocuklarını (haklı olarak) kendilerinin devamı olarak görmek isteyen anababalardan oluşan toplumun mu?’ (Bumin,1998: 60-61)

Çocukluğun özellikle Batı tarihindeki bu tecrübesi Türkiye özelinde çocuk ve çocukluğu tartışmaya başladığımızda devreye giren yerel, kültürel ve dini unsurlar dolayısıyla farklılıklar gösterse de² özellikle modernleşme süreci ile birlikte çocuğa yaklaşım tarzı ve çocukluk etrafında şekillenen anlayış açısından büyük benzerlikler göstermektedir. Makro bir yaklaşımla, modernleşmenin getirdiği aşırı denetim ve otoritenin çocuğa ilişkin yaklaşımı Türkiye’de de Batı’da olduğu kadar yoğun şekilde etkilediğini görüyoruz. ‘Türkiye’de modernleşme hareketinin düz bir çizgi üzerinde gelişmediğini biliyoruz. Eski ve yeni bir arada olabiliyor, birbirinin içine girebiliyor, bazen kaynaşıyor, bazen de çatışabiliyor; ama genel çizgi hiç değişmiyor. Kuşkusuz Batı’daki modernleşmeyle tam bir koşutluk yok ama büyük bir benzerlik var. Kıray’ın dediği gibi Batı’da olanlar burada ‘elifi elifine’ aynı olmuyor, ‘mahalli küçük zigzagları, ara formları oluşturma oluşturma’ oluyor.’ (Onur,2005:16) Bunun böyle olmasının sebeplerinden biri de kuşkusuz Türkiye’deki modern yorumlayış ve uygulayış biçimi. Özellikle Cumhuriyetin kuruluşu, tanımladığı modernleşme şekli ve bu modernlik projesinde eğitimin (yani okulun) yeri; çocuk etrafında şekillenen anlayış ve çocuğu hedef alan idealleri anlamak açısından önemli olduğu kadar; bu çalışmanın ana malzemesini oluşturan metinleri anlamak için; daha doğru bir ifadeyle, metinleri yazan çocukların Atatürk özelindeki algılarını olabildiğince doğru yorumlayabilmek için, bu çocukların devraldıkları tarihsel tecrübeyi yorumlamayı da zorunlu kılıyor. Bu tecrübe

² Çocuğun Türkiye’ye özel kültürel, yerel ve dini açıdan yorumlanmasının ayrıntılarına ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

kuşkusuz içerdği tüm unsurlarla yani; sosyal, kültürel ve siyasal bileşenleriyle birlikte Türkiye'nin modern tarihsel tecrübesidir.

3. Cumhuriyet Projesi

Türkiye'de modernleşme hareketinin düşünsel anlamda kökeni³ bilindiği gibi Osmanlı'ya ve Tanzimat dönemine kadar uzanır. Batı'nın sadece askeri açıdan değil 'pozitif bilim'e verdiği önemden dolayı da 'gelişmiş' ve 'ileri' bir toplum olduğu görüşü giderek hakim görüş halini almıştır. 'Jön Türk ideolojisinin siyasal ve toplumsal örgütlenme konusunda düşüncelerine hakim olan öğeler pozitivist bir akılcılık, anayasal bir rejim (meşrutiyet) isteği ve halkçılıktır. Toplumun ilerletmek ve 'devleti kurtarmak' için, Batı bilim ve teknolojisini örnek alan, bu bilim ve teknolojiye ifade edilen akılcı esaslara göre belirlenmiş yeni bir düzenlemenin gerekliliği; bu düzenleme içinde anayasal ve parlamenter bir siyasal örgütlenmenin yerleştirilmesi ve 'iyi'nin ne olduğunu bilen eğitimli 'aydınların' 'halka doğru' giderek, halkı aydınlatması' da esastır. (Hanioglu,1992:73) Bu dönemde, bu amaçla yurt dışına pek çok sayıda öğrenci gönderilmiş ve bu öğrencilerden Batı'da hakim olan savaş taktikleri ve yeni teknolojilerin yanı sıra bilim anlayışını da ülkenin değerlerini göz önünde bulundurarak ülkeye taşımaları beklenmiştir. Yine aynı dönem Batı'daki okullar örnek alınarak yeni okullar açılmıştır. Bu çerçevede ilk modernleşme hareketlerinin kaynağını halkın içinden çıkmış bir talebin değil devlet eliyle gerçekleşen değişimlerle ve

³ Tanzimat'tan önce de Batılılaşma hareketleri vardı. Fakat bu hareketlerin içeriğine bakıldığında bir zihinsel çabadan ziyade 'askeri teknik ve taktik açıdan batılılaşmanın hedeflendiği görülür. Batı'nın üstün bir toplum olduğuna değil askeri açıdan ileri bir toplum olduğuna dair inanç hakimdir.' Bkz. Levent Köker, 'Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, 1995, İletişim Yay,s.125

bunların temelinde geri kalmışlıktan doğan bir zorunluluk duygusunun oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Bunun yanı sıra tarihteki pek çok örnek gibi bu anlayışın temelleri de yine okul merkezli bir yöntemle kurulmaya başlanmıştır. Bu tabloda genç kuşaklara ilişkin yaklaşım, var olan değerleri muhafaza ederek geri kalmışlığı ortadan kaldıracak bu yeni değerlerin taşıyıcısı olmaları yönündedir. Osmanlı'nın ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkeleri de hakim olan bu anlayışın en güçlü şekilde devam hali olarak yorumlanabilir.

Osmanlı'nın ardından 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti resmi ideolojisinin temelini modern ve batılı değerler olan cumhuriyetçilik, milliyetçilik, sekülerizm ve rasyonalizm oluşturur. Yeni kurulan devletin ilk hedefi yukarıdan inmece bir anlayışla bu değerleri halka empoze etmektir. (Aksoy&Robins,1992:13) Özellikle Aydınlanma'nın ardından Reform ve Rönesans hareketlerinin başladığı yer olarak Fransa örneğinden feyiz alınarak oluşturulan bu değerler çerçevesinde geniş bir yelpazede pek çok değişiklik gerçekleştirilmiştir. 1924'te hilafetin kaldırılmasının ardından öncelikle 25 Aralık 1925'de kabul edilen yasa ile Türkiye'de fes, kalpak, sarık ve serpuş giyilmesi, çarşafı örtünülmesi yasaklanmıştır. 'Bu yapısı ile birlikte şekliyle de Batı dünyasına eş bir ülke olmak' (Kalaycı,2002:121) idealiyle açıklanan değişimlerden biridir. Geri kalmışlığın simgesi olarak görülen fes yerine şapka kanunu çıkartılmıştır. Bu simgesel değişiklik aslında Türk milletinin düşüncesinde yapılmak istenen değişikliği de ifade etmektedir. Hicret olayını- Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçü- başlangıç alan Hicri Takvim'in yerini ise 30 Kasım 1925'te Miladi Takvim

almıştır. Aynı yasa ile saat ve ölçü birimlerinde de değişikliğe gidilerek, Batı ile aynı takvim ve ölçü sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Daha önce Cuma günü olan hafta tatili de Batı'daki gibi Pazar gününe alınmıştır. 'Tüm bu değişiklikler uluslararası ekonomik, ticari ve kültür ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen eski usulleri ve problemleri ortadan kaldırmak amacını taşımaktadır.'(Kalaycı,2002:127) 1934'te kabul edilen soyadı kanunu ile ise her Türk ailesi bir soyadı almıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal'e de Atatürk soyadı verilmiştir.

Cumhuriyetin kuruluş değerlerinin sonucu olarak gerçekleşen bu değişiklikler aynı zamanda yeni kurulan devletin yıkılmış olan imparatorlukla farkının altını çizen seküler ve laik yapısının da habercisidir. 1920'li yıllarda özellikle hilafetin kaldırılmasının ardından gerçekleşen yukarıda adı geçen pek çok uygulama, kurulan cumhuriyetin laik yapıya – laiklikten kastedilen din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır – verdiği büyük önemi göstermektedir. Cumhuriyetin devraldığı toplumsal hafızadaki korku bu vurgunun temel nedenlerin biridir. Geçmişteki başarısızlığın (İmparatorluğun çöküşü) sebebi giderek imparatorluğun kaynağını dinden alan tutucu yönetim şekline bağlanmış ve hem askeri hem de düşünsel anlamdaki gerilik yeni teknolojiler ve pozitif bilime kapalı olan İslami yönetim tarzı ile açıklanmıştır. Yeni dünya sistemi içinde aktif bir role talip olmak isteyen cumhuriyet devletinin laik yapısı da bu yüzden kurucu kadro için hayati bir önem taşır. Çünkü laik yapı Cumhuriyet'in bir akıl devrimi olduğunun ispatıdır.

Bu anlayış içinde ise eğitim, tamamen batılı olan bu değerleri, çok uzun yıllar imparatorluk rejimi ve dinin etkisi altında yaşamış olan halka kabul ettirmenin başat yolu olarak öncelikli bir roldedir. Türk milli eğitim ideolojisinin oluşma süreci tarihsel olarak ‘1920’li yıllarda emperyalizme karşı Bağımsızlık Savaşı, Büyük Millet Meclisi’nin kurulması, Osmanlı monarşisinin ve halifeliğin lağvedilmesi, Cumhuriyetin ilanı, Cumhuriyet Halk Partisi’nin tek parti yönetiminin kurulması, Komünist Parti’nin yasaklanması, Terakkiperver Halk Fırkası’nın kapatılması ve Kürt isyanının bastırılması gibi önemli olayları içeren çok çatışmalı bir dönemde oluşur.’ (Kaplan,1999:133) ‘Türk Milli Eğitim ideolojisi, bu olaylar dizisinden zaferle çıkan Mustafa Kemal Atatürk ve başkanlığını yaptığı Cumhuriyet Halk Partisinin Türk ulus-devletinin kurulmasındaki belirleyici rolünden dolayı, Kemalizmin damgasını taşır. Tüm bu siyasi ve askeri nedenler dışında akıl devriminin uygulanacağı alan olarak eğitim ve bu çerçevede ‘Türk milli eğitim ideolojisi gerçekten de Kemalist ideoloji bütünüünün kilit bir ögesini oluşturur.’ (Kaplan,1999:133)

Eğitim alanındaki en köklü ve etkisi bugüne kadar gelen en önemli icraat ‘1924 yılında hilafetin kaldırılması, Osmanlı hanedanının sınırdışı edilmesi , Şer’iye ve Efkafe Vekaleti’nin (Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı’nın) lağvedilmesine ilişkin yasalarla beraber kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu’dur.’ (Kaplan,1999:159) Bu yasayla tüm eğitim ve öğretim kurumları Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Bu kanun pek çok konuda yaşanacak değişimin de başlangıcı olarak kabul edilebilir.

‘Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte öncelikle Eğitim Bakanlığı’na devredilen 479 medrese aynı yıl içinde kapatılır.’ (Sakaoğlu,1992:23) ‘Kapatılan bu medreselerin yerine 29 İmam ve Hatip Mektebi ile İstanbul Darülfünun’da bir İlahiyat Fakültesi açılır. 1925-1926 tarihleri arasında İmam Hatip Mekteplerinin sayısı 20’ye düşer ve 1926-1927 yıllarında bu mekteplerin ikisi hariç hepsi kapatılır. 1929-1930’da ise bu okullar tamamen tasfiye edilir.’ (Yücel,1994:53) ‘Bu gelişmelerle birlikte 1927 yılında din dersleri ilk ve orta okul müfredatından çıkartılır.’ (Cicioğlu,1985:96) Bunun tek istisnası köy ilk okulları olur. Bu okullarda din dersi 1940 yılına kadar haftada 1 saat olmak üzere verilmeye devam eder. (Başgöz,1995:79) 1 Kasım 1928’te gerçekleştirilen Arap Alfabesinden Latin Alfabesine geçiş, 1929–1930 öğrenim yılı itibariyle Arapça ve Farsça derslerinin orta okul müfredatından çıkartılmasıyla pekiştirilir. En son olarak da Türkiye’de faaliyetlerini sürdüren azınlık okulları ile yabancı okullar Eğitim Bakanlığı’na bağlanır. Bu okullara da din dersini müfredatlarından çıkarmaları istenir. (Yücel,1994:186) ‘Halifeliğin kaldırılması, okulların dinsel kurumlardan ayrılması, din dersinin müfredattan çıkarılması, ayrıca 1928 yılında Anayasa’da yapılan değişiklikle ‘Türkiye Devletinin dini, din-i İslamdır’ maddesinin iptal edilmesi, Kemalist ‘Altı Ok’ içinde en devrimsel nitelik taşıyan ilke olan laikliği gerçekleştirme yolunda atılan temel adımlardır.’ (Kaplan,1999:160)

Eğitim alanında otoriter ve dini olan pek çok unsur yerine pozitivist bir akıl ve bilim anlayışını koyan bu uygulamalar Cumhuriyetin akılcı değerler çerçevesinde yetişecek nesiller yaratmak amacını ifade eder. Böylece yeni

kurulan Cumhuriyetin laik ve seküler değerler etrafında yetiştirmek istediği nesiller başarısız geçmiş ile bağların tamamen kopmasını ve Batılı değerler ile bütünleşecek yeni bir Türkiye'yi ve dolayısıyla başarıyı mümkün kılacaktır. Muasır medeniyetler seviyesine ancak bu şekilde yetişilecektir. Bu aynı zamanda eğitim sistemine damgasını vuran Kemalizmin Batı'daki modernlik anlayışını yorumlama şekline dair de bilgiler verir. Türkiye'deki modern okuma biçimlerinden sadece biri olan Kemalizm ve Atatürk figürünün bu içerik içindeki hayati yeri, Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke genelinde ama özel olarak eğitim alanında yapılan reformlara bağlı uygulamalardan bir kısmı sonraki yıllarda farklılık gösterse de, her zaman korunacaktır. Cumhuriyetin dini eğitim veren okul ve medreseleri kaldırıp yeni ve çağdaş okullar kurma sürecinde okulları içerik ve fiziksel olarak dizayn etme şekli, Kemalizmin eğitim alanındaki etkisinin başka bir ispatıdır.

4. Okul ve Okul'un Tasarımı

Türkiye özelindeki okul kavramını ele aldığımızda modern anlayışın sahip olduğu pek çok unsurun uygulandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra geliştirilen okul anlayışı modernin okul kavramını ve pedagojik uygulamalarını olduğu gibi ithal etmiştir. Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de Cumhuriyet, modern okul aracılığıyla 'vatandaş yaratma'yı hedeflemiştir ve bu hedef doğrultusunda yapılan eğitim tarifi hem araçsal hem de ideolojik olmuştur. 'II. Meşrutiyet'ten itibaren 'modern merkezi devletin yeni siyasal öznesi olan "vatandaş"ın

inşasında “okul”a, özellikle de ilkokula tanınan rol büyük önem arz eder. Meşrutiyet döneminde modern değerler sistemi doğrultusunda biçimlendirilecek yeni kuşakların üretimi sorunsalının çocuğa yönelik ilgisi Cumhuriyet döneminde de devam eder. “Toplumun geleceği” olarak görülmeye başlanan çocuk, “rejimin geleceği” açısından devletin manipülasyon alanının içine çekilir. Tanzimat döneminde bağımsız bir özne olarak keşfedilen çocuk Meşrutiyet döneminde inşa edilir’ (Üstel,2005:30) ve Cumhuriyet bu insanın kuvvetlenerek devam ettiği dönemdir. Vatandaş yaratma sürecinin bir parçası olarak tarif edilen eğitim anlayışının araçsal ve ideolojik yöntem ve içeriği en açık ifadesiyle bizzat Türk Milli Eğitim sisteminin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından yapılır. Mustafa Kemal Cumhuriyeti gençlere emanet eder. Bu sorumluluğun bir kısmı da öğretmenlerdedir. Mustafa Kemal öğretmenlere seslendiği konuşmasında okullarda yetiştirilecek geleceğin yurttaşı çocuklara verdiği önemi şöyle ifade eder: ‘Öğretmenler yeni nesil, sizlerin eseri olacaktır. Cumhuriyet fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli koruyucular ister. Yeni nesli bu özellik ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir.’ ‘Her profesör ve öğretmenin her telkini ülküsel gayelere hizmet eder olmalıdır... Genç dimağların öğrendikleri ile memleketin hakiki vaziyet ve menfaatlerinin arasında irtibat yapmasına yardımcı olmalıdır.’ (Atatürkçülük, 304) Başka bir konuşmasında ise Atatürk eğitimin genel hedeflerini şu şekilde açıklar: ‘Eğitimin amacı, vatanını, milletini seven, çalışkan, bilgili, ahlaklı insanlar yetiştirmek, insanın gerçek insan olarak yetişmesini sağlamak, insanı içinde yaşadığı toplumda güçlü hale getirmektir. Böylece kişiler fikir, duygu ve vücut bakımından bir bütün

halinde, ahenkli ve dengeli bir şekilde gelişirken medeniyet ve toplumun hakiki değerlerini de kazanacak ve bir meslek ya da iş sahibi olacaktır.’

(Kaplan,1999:168)

Tüm bu anlayış içinde Atatürk’e göre modern eğitim aynı zamanda eski dinin hurafelerinden de ayıklanmış bir eğitimidir. Atatürk’ün bilime verdiği önem ünlü ‘Hayatta en hakiki mürşit ilimdir’ ifadesiyle aktarılır ve onun yetişmesini hayal ettiği yeni nesil milli değerlerine sahip çıkarken başarısını bu pozitif bilim anlayışı üzerine kuracaktır. Dolayısıyla, geleceğin vatandaşı olacak çocuğun mistik ve ruhani olanla arasında bu yolla bir mesafe kurulacaktır. Yine bilimin önemine dikkat çektiği başka bir ifadesinde Atatürk ‘ Dünyada her şey için, uygarlık için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir’ der. (Kalaycı,2002:85) Atatürk’ün tanımladığı bu anlayış ölümünden sonra da Türk Milli Eğitim sisteminin temel anlayışı olarak uygulanacaktır. Hatta tüm bu idealler bizzat onun şahsiyetinde vücut bulacaktır. Atatürk, tüm geçmiş ve gelecek ideallerinin ete kemiğe büründüğü, Türkiye’nin modern yüzüdür. ‘O kurucu Ata figürüdür, aydınlanma reformları bağlamında esas olarak siyasal alanda dini referanslardan çıkış, kamu alanında dini simgelerinin ikinci planda yer almasına geçiş sürecinin merkezinde yer alır.’ (İnsel,1999:1-2)

Bu noktada yaygın bir ifade ile ‘ilim ve irfan’ yuvası olarak tanımlanan, Türkiye’deki ilk ve orta öğretim veren okullarının tasarımına – kastedilen esasen okullardaki simge ve sembollerdir- ilişkin bilgiler vermek anlamlı olacaktır. Sanılanın aksine ideoloji ve mekan arasındaki ilişki çok yakın ve

önemli bir ilişkidir. Lefebvre ‘mekanın sosyal ve politik olarak kurulduğu söyler ve en ufak yapının bile belli bir tarihsellik ve siyasallık içinde inşa edildiğini’ söyler. (Lefebvre,1991:188) Mekanın zaten inşa edilirken ideoloji ile kurduğu yakın ilişki içine taşınan simge ve semboller aracılığıyla da pekiştirilir. ‘Mekanın sembolleş(tiril)mesi olarak adlandırılan bu süreç kamuoyu oluşturmada kullanılan önemli bir araçtır.’ (Kagirov,2001:1) Bilginin üretildiği ve tüketildiği fiziksel coğrafya, sembol ve simgeler hedeflenen zihinsel ideallerin inşasında önemli bir etkiye sahiptir. Türkiye’deki bir ilköğretim öğrencisinin “akıl merkezli bir yaklaşımla kurulan” okullarda nasıl bir fiziksel coğrafya ile çevrili olduğu anlamlı bir bilgidir. Bu noktada en güncel haliyle 30.04.1992 tarihinde kabul edilen ‘Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu’na uygulanan özellikle ilk ve ortaokul aktiviteleri ve bulundurulması zorunlu kılınan araç ve gereçleri kapsayan ve okulun dizaynına ilişkin pek çok unsur içeren yönetmelik ele alınacaktır.

İlk, orta ve lise düzeyindeki okullar arasında fark göz etmeksizin, her okulun bahçesinde olması gereken araç ve gereçlerin başında Atatürk büstü ve Türk bayrağı gelir. İlk ve orta öğretime özgü olarak İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinin 10. maddesine göre, ‘İlk öğretim kurumlarının 1-8 arası bütün sınıflarında (Bu uygulama daha önce ilk beş sınıfa uygulanırken, 28 Şubat 1997’inden bu yana tüm kademelere uygulanıyor) her gün derslere başlamadan önce bahçede ve dersanelerde öğrenciler tarafından öğrenci andı okunur. Öğrenci andı şöyledir:

‘Türküm, doğruyum, çalışkanım.

İlkem, küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak,

Yurdumu, milletimi, özümnden çok sevmektir.

Ülküm, yükselmek ileri gitmektir.

Ey Büyük Atatürk! Açtığın yolda, gösterdiğin hedefe,

Durmadan yürüyeceğime and içerim.

Varlığım Türk varlığına armağan olsun.

Ne mutlu Türküm Diyene!’

Bu törenin ardından, sınıflara gitmek üzere yürünen koridorun yönetmelikle içermesi gereken unsurlar ise 127. maddeye göre şöyle sıralanmıştır: ‘Okul koridorlarında Talim Terbiye Kurulunca tavsiye edilmiş Türk büyüklerine ait resimlerle, Türk tarih ve kültürüne ait levhalar ve haritalar, eğitici ve sanat değeri olan resimler, saat ve takvim ile okul gazetesi bulunur.’(Yönetmelik,1993:6-7) Öğrencilerin içinde buldukları sınıfların fiziksel yapısına gelince, Yönetmeliğin ‘Dershane Araçları’ başlığını taşıyan 123. maddesine göre her sınıfta Atatürk portresi, Türk Bayrağı, İstiklal Marşı, Atatürk’ün gençliğe hitabesi, Türkiye Haritası ve 1-5 sınıflarda bunlara ek olarak Öğrenci Andı bulunacağı ve bunların belli bir düzene göre yerleştirileceği hükme bağlanır. Bu düzene göre: ‘Her yazı tahtasının üst kısmında Atatürk’ün portesi, onun ay yıldız sağa bakacak şekilde Türk Bayrağı, Atatürk’ün portesinin duruşuna göre sağına İstiklal Marşı, soluna Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi asılır. Dershanelerde ayrıca Türkiye siyasi haritası, 1-5inci sınıflarda bunlara ek olarak Öğrenci Andı bulundurulur. Yine yönetmeliğin 126. maddesi her okulda ‘Atatürk Köşesi’

düzenlenmesini öngörür. Okulun dershaneler dışında elverişli bir yeri, Atatürk köşesi olarak düzenlenir. Atatürk Köşesi, temiz, tertipli ve Atatürk'ün yaptıklarını, inkılâplarını belirtecek anlamlı bir kompozisyon oluşturacak şekilde olmalı ve zamanla geliştirilmelidir.

5. Dersler ve Derslerde Atatürk

Okulun fiziksel yapısı Atatürk'ün sembolik ağırlığı ile kuşatılmıştır. Bu fiziksel yapı içinde işlenen derslerin içeriğine gelindiğinde ise durum fiziki olandan pek de farklı değildir. Öncelikle alan ayırt etmeden tüm ders kitapları Ders Kitapları Yönetmeliği'ne tabidir ve buna göre:

a) İlköğretim 1-3. sınıflara ait kitapların üçüncü sayfasında İstiklal Marşı'nın ilk iki kıtası, sonraki sayfalarda Atatürk resmi ve Öğrenci Andı bulunacaktır.

b) İlköğretim 4-8. sınıflar ile orta öğretim kurumlarına ait kitaplarda İstiklal Marşı'nın on kıtası ve Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi yer alacaktır.

c) Tarih, coğrafya, sosyal bilgiler ve edebiyat kitaplarında hem Türkiye hem de Türk Dünyası Haritası bulunacaktır.

d) Bütün ders kitaplarının son sayfalarında Türkiye Haritası ile Öğretmen Marşı yer alacaktır.

Bu genel esaslardan ayrı ayrı derslerin içeriğine geçtiğimizde, istisnasız tüm derslerin Atatürk ünitesine sahip olduğunu görüyoruz. Hayat Bilgisi Dersinin 13 amaçtan oluşan genel amaçları arasında Atatürk'ü tanıyabilme,

Atatürk'ün Türk Milleti için yaptıklarını bilme, Atatürk'ü sevme ve sayma üç ayrı amaç olarak belirtilir ve geniş olarak ele alınır. Yine Hayat Bilgisi dersi, her sınıfta 'Atatürkçü düşüncede özellik taşıyan önemli yaklaşımlar'ın işlenmesini ve 'Atatürk'ün kişisel özellikleri ile çeşitli yönleri'nin tanıtılmasını öngörür. Atatürk'ün sıralanan kişisel özellikleri arasında, 'ölçülü davranışı, yersiz acıma gücünü kontrol, mantıklılığı, gurura ve ümitsizliğe yer vermemesi' yer alır. Sosyal Bilgiler dersinde dersin amacı olan millete karşı güven ve takdir duygularının pekiştirilmesi, Atatürk'ün 'Türk, Övün, Çalış, Güven' ve 'Ne Mutlu Türküm Diyene' sözleri ile temellendirilir. Fen Bilgisi ve Matematik dersi programlarında, Atatürk'ün 'ileri görüşlülüğü, çok cepheliliği ve rehberliği' ile Atatürkçü Düşüncenin bilime ve akla verdiği önem ele alınır. Ayrıca matematik dersinde Atatürk'ün doğum tarihiyle, anne babasıyla, siyaset hayatıyla, eserleriyle, ilgili araştırma ve problemlerin çözümü yapılır.

Türkçe dersine gelince bu programda ise, Atatürk öğrencilere 'insanlık aleminin en büyük fazilet örneği' olarak tanıtılır. Türkçe dersinin programında bunun yanı sıra, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu tehditler üzerine durulur. Bu tehdit Türkiye'nin jeopolitik öneminden kaynaklı oluşacak çeşitli ideolojilerin ve güncel çıkarların kesiştiği bir noktada oluşacaktır fakat Atatürk ilkelerine sahip çıkmak ve devamlılığını sağlamak bu tehdiye karşı alınacak tedbir ve gereklilik olarak tanımlanır. Resim Dersi'nde de Atatürk'ün kişisel özellikleri, çeşitli yönleri ve Atatürkçü düşüncede özellik taşıyan önemli yaklaşımlara yer verilmesi gerektiği belirtilir. Tüm bunların, 'öğrencilerin yaş seviyelerine göre, amaçları

gerçekleştirecek güncel konularla desteklenip zenginleştirilmesi, davranışlar güncel konularla bağlantı kurularak verilmesi' ifade edilir. Beden Eğitimi derslerinin programında ise Atatürk'ün ve belli başlı düşünürlerin spor konusunda söyledikleri sözler açıklanır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisine gelince, yönetmelikte dersin amacı şu şekilde tanımlanmaktadır: ' Türk Milli Eğitim Politikası çerçevesinde genel amaçlarına, ilkelerine ve Atatürk'ün laiklik ilkesine uygun olarak İslam dini ve Ahlak Bilgisi ile ilgili gerekli temel bilgiyi kazandırmak; böylece Atatürkçülüğün, Milli Birlik ve Beraberliğin, insan sevgisinin, dini ve ahlaki yönden pekiştirilmesini sağlamak, iyi ahlaklı ve faziletli insanlar yetiştirmektir.' Programda uygulanacak diğer ilkeler arasında, laiklik ilkesi tekrar hatırlatılır. 'Devletimizin laiklik ilkesi daima göz önünde bulundurulacak, bu ilke her zaman titizlikle korunacaktır. Hiçbir zaman vicdan ve düşünce özgürlüğü zedelenmeyecektir. Kimse dini uygulamalara zorlanmayacaktır.'

6. Sokakta Atatürk

Çocuk okul içinde böyle bir fiziksel ve zihinsel süreçten dışarı adımı atıp sokağa çıktığında ise Atatürk'ün varlığı ile yeniden kuşatılır. Türkiye'de pek çok kent, kasaba ve köyün en merkezi alanında mutlaka bir Atatürk heykeli yahut büstü bulunur. Bu merkezi konumlandırma insanların gündelik hayatında çoğu zaman farkında olmadan yaptıkları önemli bir eylem / pratik birliğini mümkün kılar. Hemen bir örnekle açıklamak gerekirse büyük küçük hemen her yerleşim yerinde insanların buluşma noktası olarak saptadıkları yerler genellikle Atatürk büstü ya da heykelleri

çevresidir. Ya da kent, kasaba ve daha küçük yerleşim birimlerinde halka yönelik pek çok uygulama (resmi törenlerin yanı sıra, konser, gösteri ya da siyasi aktiviteler) bu yerleşim yerlerinin merkezinde bulunan meydan ve alanlarda yapılır ki bu alanlar da mutlaka bir Atatürk büstü ya da heykeli içerir ya da kendilerine bizzat Atatürk'ün ismi verilmiştir. 'Türkiye'de pek çok cadde, baraj, havaalanı, üniversite-okul ve kütüphane Atatürk ismini taşır. Mustafa Kemal Atatürk'ün kabri anıtkabir resmi protokolün merkezinde yer alır. Bunun dışında büyüklü küçüklü pek çok kenti Atatürk büst ve heykelleri süsler. Yine pek çok ev ve iş yeri Atatürk resimleri ile süslenmiştir.'(İnsel,1999:1-2) Atatürk'ün ölüm yıl dönümlerinde, Atatürk'ün gündelik hayat ve sokak üstünde etkisi daha da görünür hale gelir. Öldüğü saatte, yani saat dokuzu beş geçe gündelik hayat saygı duruşunda donakalır. Bu törenlerin pek çoğunda sokaktaki insanlar yapmakta oldukları işlere ara verirler, hatta akmakta olan trafik durur ve insanlar arabalarından aşağıya inerek saygı duruşunda bulunurlar. Sokağın ve gündelik hayatın da en önemli figürlerinden biri olan Atatürk Türkiye'de birbirine yakın uzak, kültürel ve yerel düzeyde birbirine benzeyen ya da benzemeyen her yerleşim yerinin en büyük ortak paydasıdır. İlköğretim öğrencisi bir çocuğun okul dışında gördüğü ve mensubu olduğu sokak görüntüsü de böyle bir fotoğraftır.

7. Çocukların Dilinden Atatürk

Çocuğun ve bir kavram olarak çocukluğun modernite ile birlikte geldiği nokta tarihsel tecrübesi içinde belki de en önemli dönüşümü beraberinde

getirir. Çocuk modern ulus devletlerce yeni dünya sisteminin kurulması amacıyla giderek sosyal, kültürel ve siyasal anlamda şekillendirilmesi elzem bir özne haline gelir. Yeni dünya düzeni olarak modernliğin ‘bir çok tezahürü içinde, belki de en önemlisi olan toplumların anlam dünyalarında dinin yerinin zayıflatılması’ (İnsel,1992:1) amacı, çocuğu bu amacın gerçekleştirilmesi sürecinde başlangıç noktasına koyar. Kurumsal anlamda çocukla en yakın ilişkiyi kuran okul ise bu sürecin çatısıdır. Dinin etkisinin zayıflatılması ilkesiyle siyasal ve sosyal alanın dünyevileşen simge, sembol ve figürlerle donatılması modern ulus devletlerin meşruiyetini Tanrı’dan alan yönetim tarzlarıyla farklarını ortaya koyma biçimlerindedir. En genel ifadesiyle Tanrı yerine insanı merkeze koyan bir anlayış olarak modernite ve bu anlayışı benimseyen modern toplumlar Tanrı, tanrısız figür ve sembollerden geriye kalan boşluğu insan ile doldurmaya koyulurlar. Bu aşamada toplumların yetiştirdiği sanatçılar, bilim adamları ve tarihi şahsiyetler yeni sistemin sembolik anlatım dünyasında özel bir önem kazanır. Tarihi şahsiyetler, sanatçı ve bilim adamlarından farklı olarak siyasi figürler olmaları dolayısıyla modern ulus devletlerin pek çoğu için daha merkezi bir role sahip olurlar. Mustafa Kemal Atatürk’ün tarihi bir şahsiyet olarak Türkiye’deki sembolik varlığı da benzer bir motivasyonla ilişkilidir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun ardından, kendini Batı’ya ve özellikle Fransız örneğine bakarak kuran; laiklik ve sekülerlik gibi modern değerleri kuruluş değerleri olarak tanımlayan Türkiye Cumhuriyeti devleti, yüzyıllar boyu dini değerlere bağlı olarak yaşamış toplumun anlam dünyasını değiştirirken ‘kurucu Ata’ figürünün sembolik varlığını merkeze koyar. Özellikle

ölümünün ardından Mustafa Kemal Atatürk'ün kamusal alanın ve gündelik hayatın 'pozitif aklı' ve 'modern'i temsil eden en önemli figürü haline gelmesi neredeyse kaçınılmazdır. 'O kurucu Ata figürüdür, aydınlanma reformları bağlamında esas olarak siyasal alanda dini referanslardan çıkış, kamu alanında din simgelerinin ikinci planda yer almasına geçiş sürecinin merkezinde yer alır. Onun adıyla anılan ilkeler anayasal hükümlerdir. Devletin Atatürkçülük olarak tanımlanan bir resmi ideolojisi vardır.' (İnsel,1992:1-2)

Geçmiş dönemlerde verilen dini eğitimin yerini alan, geçmişle bağımlı en keskin şekilde Arap alfabesinden Latin alfabesine geçişle yapan ve bunun dışında içeriğini de yeni kurulan devletin ideallerine uygun olarak değiştiren cumhuriyet dönemi eğitim sisteminin amacı, geleceğin yurttaşlarını okul aracılığıyla yetiştirmektir. Halkı dönüştürme yolunda çocuk cumhuriyetin bir nevi "gelecek sigortası"dır. Yeni kurulan rejim mevcudiyetini ve bu mevcudiyetin devamlılığını çocuğun cumhuriyetin ideallerine olan bağlılığı ve sadakati ile birlikte ele almaktadır. Çocuk Osmanlı'daki teba'dan Cumhuriyet'in 'vatandaş'ına geçişte merkezi bir özneyi temsil eder. Bu geçişin kurumsal olarak başladığı ilk alan da okuldur. Çocuğun aileden sonra tanıştığı ilk resmi kurum olan okulda, okulun dizaynından derslerin içeriğine kadar her unsur Atatürk'ün sahip olduğu egemenliğe işaret eder. Pozitif bir bilim ve bu bilimde tarifi yapılan akıl anlayışı ile donatıldığı iddia edilen okullarda, kendini mistik ve ilahi olana karşı konumlayan anlayışın, ideallerini Atatürk figürü ile özdeşleştirdiği düşünülürse ilköğretim öğrencisi çocuğun, böyle bir kurguyu deneyimleyen özne olarak

Atatürk'e ilişkin görüşleri ve onu algılama biçimi iddia edilen ve vuku bulan arasındaki ilişkiyi görmek açısından önem kazanır. Başka bir deyişle tüm bu süreçte çocuğu hedef alan anlayışı anlamının en iyi yolu yine çocuğa bakmaktan geçer. Türkiye özelinde ve bir tarihi şahsiyet etrafında vücut bulan çocuğu anlama ve "kurma" biçimini çocuğun yine o tarihi şahsiyetle kurduğu ilişkide; o tarihi şahsiyeti tanımlama ve yorumlama biçimi ile anlamak mümkün olacaktır.

Bu tespit çerçevesinde ve Atatürk özelinde ilköğretim çocuklarının algısını anlama amacıyla toplam 60 öğrenciye açık uçlu üç sorudan oluşan bir anket uygulandı. Anketteki sorular 'Atatürk sizce nasıl biridir?', 'Onu en çok hangi özelliği ile hatırlıyorsunuz?' ve 'Atatürk şu an yaşasaydı hayatınız daha farklı olur muydu? Evetse nasıl?' şeklindeydi. Çocuklardan soruları sınav şeklinde algılamamaları ve mümkün olduğunca özgür hissederek cevaplamaları istendi. Her iki okulda da bu amaç doğrultusunda idari kadro ya da öğretmenler sınıflarda bulunmadı. Bunun yerine okulların psikolojik danışmaları anket uygulamalarına eşlik etti. Alınan cevaplarda çocukların Atatürk'ü tanımlarken kullandıkları sıfatlar/kelimeler, onun hayatına dair en çok hatırladıkları özellik ve aktardıkları hayat kesiti ve Atatürk yaşıyor olsaydı şu an hayatlarında yaşanacak olası değişiklikler üstünde duruldu. Çocukların Atatürk'ü tariflerine geçmeden önce soruları uygulama süreci öncesinde geçen birkaç diyalogu aktarmak anlamlı olacak. Anketin uygulandığı okullardan Ümraniye Emrullah Turanlı İlköğretim Okulu'nda Üsküdar Amerikan Koleji'nden farklı olarak öğrenciler çalışmayı ve soruları sorgulamaya açtılar. Emrullah Turanlı İlköğretim Okulu'ndaki

uygulama yapılan sınıflardan ikisinde, çalışmanın amacı açıklandıktan sonra öğrencilerden bir kaçı “sorulara açık açık cevap vermeleri halinde başlarına bela açılıp açılmayacağına” dair emin olmak istediler. Mesela “Atatürk’ün içki içtiğini söyledikleri takdirde ya da herhangi bir eleştiride bulduklarında polisin okulu basması” gibi ihtimalleri kendi aralarında konuşmaya ve birbirlerini uyardırmaya başladılar. Çalışmanın bir üniversite çalışması olacağı ve başlarının belaya girmeyeceğine dair onları ikna ettikten sonra, “üniversitelilerin başlarına gelenleri” hatırlatarak beni dikkatli olmam konusunda uyardılar.

Bu olay aslında bu çalışmanın sınırlarını da tarif ediyor. Bugünün ilköğretim öğrencisi çocukları, adını tam olarak koyamamaları da bu ülkede siyaset yapma, yazı yazma ya da eleştiri yapma konusunda nasıl bir ortamda olduğunun belki de herkesten çok farkındalar. Korku kültürü ve otosansürün baskısının tamamen bertaraf edildiği söylenemese de çocukların bu çalışma için sorulara verdikleri cevaplar ve Atatürk ile ilgili yaptıkları değerlendirmeler her şeye rağmen hala çok değerli ve anlamlı.

7.1. “Varlığımızı Atatürk’e Borçluyuz”

Tablo 1. Çocukların “ Atatürk sizce nasıl biridir?” sorusuna verdikleri yanıtların frekans ve yüzdeler dağılımları.

Atatürk’e Dair Tanımlar	F	%
	51	85
Borçlu Olunan Kişi		
Kurtarıcı	20	33.3
Lider	19	31.6
Güneş&Işık	18	30
	18	30
Zeki&Akıllı	15	25
İleri Görüşlü	10	16.6
Kahraman		

Atatürk sizce nasıl biridir sorusuna verilen yanıtlarda 60 öğrenciden 51’i, bir sıfat kullanmadan ya da niteleme yapmadan önce mutlaka şu ifadelerle yer veriyor: ‘Atatürk olmasaydı şu an biz burada olmazdık’, ‘ Şu an burada olabiliyorsak bunu O’na borçluyuz’, ‘Sahip olduğumuz her şeyi O’na borçluyuz’. Çocuklar kendi varlıkları da dâhil olmak üzere, hayatlarındaki her şeyin, top yekün varlığını Atatürk’ün varlığına ve onun yapıp ettiklerine bağlıyorlar. Okuldaki öğretimi çocuklara ilk olarak, kendi var oluşlarını da içine katarak onları çevreleyen her unsurun Atatürk ile olan hayati ilişkisini

anlatıyor. Tek bir insanın varlığı ve yapıp ettiklerinin koca bir ülke ve toplumu ortaya çıkardığı ilk önce ve sık sık çocuğa aktarılıyor. Atatürk'ün bu noktada Tanrısal bir özellikle çocuğun zihninde yer etmesi neredeyse kaçınılmaz. Atatürk'ün şu an yaşamıyor oluşu da bu algıyı pekiştiren en önemli unsurlardan biri. Çocuklar artık yaşamayan, ete kemiğe bürünmüş haliyle değil ancak siyah beyaz fotoğraflardan görebildikleri ve anma törenlerinde buğulu bir kayıttan sesini zar zor duyabildikleri bir Atatürk ile muhataplar. Çocuklar son kertede bir ölü ile muhataplar. Fakat bu ölü bir yandan hala hayat(lar)ın(in) içinde.

Her sabah öğrenci andını onun büstü önünde ve ona okuyorlar. Sınıflara girdiklerinde, bütün sınıfı yukardan görecektir şekilde konumlandırılmış bir Atatürk portresi onlara bakıyor. Neredeyse her derste onun adı geçiyor ve sınıftaki fotoğrafla bu vesileyle mutlaka göz göze geliniyor. Çocuklar sınıflarda asılı bu Atatürk portreleri ile yakın bir ilişki kuruyorlar. Anket uygulamaları sırasında bu oldukça açık ve yaşanan bir durum olarak göze çarpıyordu. Anket uygulamasının ardından çocuklarla yaptığımız konuşmalar sırasında çocukların sık sık portreye bakıyor, benimle konuşurken ve bana fikirlerini ifade ederken Atatürk portresine dönüp bir yandan gülümseyerek “Değil mi Atam?” şeklinde “onay alıyor” olmaları dikkat çekici bir noktaydı. Kuşkusuz çocuklar bir fotoğraftan yanıt beklemiyorlar ve işin içinde bir espri unsuru da var. Ama zaten Atatürk'ün oradaki varlığını gerçek yapanın da bizzat bu espriler ve bu metafizik konuşma biçimi olduğu anlaşılıyor. Atatürk portresinin sınıflarda bulunuyor olmasını ve bunun etkisini ise en iyi şu ifadeler açıklıyor: İlköğretim beşinci

sınıf öğrencilerinden biri “ödev yapmadığında ya da yaramazlık yaptığında” Atatürk’ün ona “sanki kızgın baktığını”, ödevini yapıp, dersi dinlediğinde ise “sanki gülümsediğini” söylüyor. Öğrencinin bu duygusu o an konuşmayı dinleyen diğer öğrenciler tarafından da paylaşılıyor. “Atatürk sanki onları hep izliyor.” Gerçekte olmasa da “sanki” olmakta olan bu şey hemen hemen bütün çocukların Atatürk ile olan ilişkilerinde göze çarpıyor. Bu ilişkide en önemli noktayı ilişkinin tek taraflı bir ilişki olması ve “aracı” içermesi oluşturuyor. Çocuk, ‘öğrenmenin öğretme edimi sonucunda ortaya çıkan, doğruluğu önceden kabul edilmiş bir önerme üzerine inşa edilen bir kurum olarak okulda’ (Illich,2005:45) Atatürk ile kurduğu tüm ilişkiyi, kendisine aktarılan bilgi üzerinden ve öğretmen aracılığıyla kuruyor. Öğretmen zaten en başında Atatürk’ün bizzat kendisi tarafından “ yeni nesil sizlerin eseri olacaktır” sözlerinden de anlaşılacağı üzere kurulmuş (construct) ve Atatürk’ün takdiminin ve devamlılığının tekeli elinde bulunduran bir özneyi temsil ediyor. Öğretmen okul içinde yerine göre ‘vaiz, rehber, bekçi, terapist rollerini aldığı gibi’ (Illich,2005:47) Atatürk özelinde, Atatürk’ün atadığı görevle ve artık hayatta olmaması nedeniyle bir aracı rolünü de üstleniyor. Çocuğun okulda Atatürk hakkında sorduğu tüm soruların yanıtlarını öğretmen veriyor. Çocuğu Atatürk adına öğretmen değerlendiriyor. Çocuk Atatürk’e bakıyor, Atatürk’e yazıyor, Atatürk’ü duyuyor (onun hakkında anlatılanlar üzerinden “duyuyor”) ama O’nun çocukla birebir konuşması imkân dahilinde değil. “Edilgen ya da dolaylı diyalogu” da öğretmen ve öğretmen aracılığıyla Atatürk’ü aktaran koca bir anlatı sağlıyor. Bir yandan ilköğretim müfredatının Atatürk anlatısı Atatürk’ün ölmediği, ilelebet yaşayacağı, gönüllerde yaşadığı, onları

(çocukları) her zaman izlediği ve onlardan çok şey beklediği gibi unsurlar üzerine kuruluyor. Çocuk ve Atatürk arasındaki ilişki de tüm bu sebepler dolayısıyla metafizik ve mistik bir yan içeriyor. Okul dışında ve içinde Atatürk merkezli tekrar edilen her türlü ritüel ve okulun fiziksel ortamında Atatürk'ün yerleştirildiği konum tüm bu anlatı ile birleştiğinde, Atatürk'ü çocuk için göksel, mistik bir figür ve “sanki” Tanrı yapıyor.

Çocukların metinlerinde çokça kullandıkları “borç” kelimesi ise üstünde durulması gereken başka bir unsuru oluşturuyor. Borç kelime anlamı itibariyle Türk Dil Kurumu'nun da tanımladığı şekliyle “geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi gerekli para veya başka bir şey” anlamına geliyor. Yine Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde borç, mecazi anlamıyla “birine karşı bir şeyi yerine getirme yükümlüğü”nü ifade ediyor. Dolayısıyla çocuklar borç kelimesi ile Atatürk'e karşı yükümlüklerini hatırlıyor ve (bu ankete verdikleri cevaplarla) hatırlatıyorlar.

5. Sınıf öğrencisi Erkek:

“ Bu yurdun bağımsızlığını Atatürk'e ve atalarımıza borçluyuz ”

6. sınıf öğrencisi/Erkek:

“ Bizi kurtardığı için ona ne kadar minnettarız, ne kadar borçluyuz. ”

6.sınıf öğrencisi/Kız:

“Kitaplardan ve öğretmenimizin anlattığı kadarıyla iyi

*biriymiş,
savaşlarda hep bizim için savaşmış...Ona her şeyimizi
borçluyuz.”*

5.sınıf öğrencisi/Erkek:

*“ Bizi düşmanlardan kurtardı. Bizi korudu işte onun için
iyiydi. Bizim şimdi Atatürk’e çok borcumuz vardı. ”*

Yükümlülük mecazı kuşkusuz kültürel ve ahlaki boyutu da işin içine katıyor. Toplumların kültürel birikiminde önemli yeri olan atasözlerine başvurmak bu noktada anlamlı bilgiler veriyor. “Borcun iyisi vermek, derdin iyisi ölmek”⁴, “Borçlunun dili kısa gerek”⁵, “Borçlunun çalımı alçak olur”⁶, “Borçlu ölmez benzi sararır”⁷ gibi pek çok atasözü borçlu ve alacaklı arasındaki asimetrik ilişkiyi ve daha çok borçlunun payına düşen baskı ve zafiyet duygusunu resmediyor. Bu atasözlerinden de anlaşıldığı gibi ve yaygın bir bilgi olarak borca sadık olmak ve borcu geri ödemek ahlaki ve kültürel bir sorumluluğa denk düşüyor. Borç ödenmediği takdirde toplumun vereceği kuvvetle muhtemel tepkiyi ayıplama, kınama veya dışlama oluşturuyor. Bu noktada borcunu öde(ye)meyen kişinin kendini içinde bulacağı duygu ise utanç ya da suçluluk duygusu olarak beliriyor.

Dolayısıyla çocukların yaygın olarak borç kelimesini kullanıyor olmaları

⁴ Borç ve onulmaz bir dert: ikisi de insana yaşamı zehir eder., birinden ödemekle, diğerinden ölmekle kurtulunur. Vural Sözer, Büyük sözü Dinleyenler için Atasözleri Sözlüğü, Pilon: İstanbul 2001, s. 63

⁵ Borçlu ile alacaklı arasındaki ilişki saygınlık üzerine kuruludur, özellikle hesaplaşma geciktiğinde borçlu, saygınlığını koruyacak biçimde davranmalıdır. Vural Sözer, Büyük sözü Dinleyenler için Atasözleri Sözlüğü, Pilon: İstanbul 2001, s. 63

⁶ Borçlu kimse (borç sadece para değil, görülen ilgi, destek, ilgi de olabilir) alacaklısının karşısında eziklik duygusuna kapılır. Vural Sözer, Büyük sözü Dinleyenler için Atasözleri Sözlüğü, Pilon: İstanbul 2001, s. 64

⁷ Bir kimse borcu yüzünden hayatından olmasa da ödeyememenin verdiği sıkıntı içinde yaşar. Vural Sözer, Büyük sözü Dinleyenler için Atasözleri Sözlüğü, Pilon: İstanbul 2001, s. 64

sadece bir tesadüf olmuyor. Aksine borç kelimesi çocuğa hem okulda olma sebebini anlatıyor hem de geleceğe ilişkin bir sorumluluk yüklüyor. Çocuk, Atatürk'e varlığını borçlu olduğu aktarılan ve bunu aktaran kişi olarak adeta dünyaya bu borç ile geliyor. Borcu ödemek esas ve bir temel öğreti şeklinde algılanıyor. Hıristiyan anlatısındaki ilk günah gibi, çocuğun "aklanması" ve bu manevi borcu ödemesi için uyulması gereken kurallar ve gidilmesi gereken bir yol tanımlanıyor. Bu yol da kuşkusuz Atatürk'ün yolu. Çocuktan 'Atatürk'ün izinde', cumhuriyet ideallerine bağlı olarak ilerlemesi ve bizzat Atatürk tarafından kendisine emanet edilmiş olan vatana karşı sorumluluk duygusu taşıması, bu borçla bağlantılı olarak talep ediliyor. Çocuk ancak Atatürk ilkelerine bağlı kalarak ve "O'nun gösterdiği yolda ilerlemek" suretiyle Atatürk'e olan borcunu ödeyebiliyor.

6. sınıf öğrencisi/Kız:

"Yılmadan düşmanlara karşı canını bile vermekten çekinmemiştir. Ona çok şey borçluyuz. Biz de ona en büyük hediye okuyup yüksek yerlere gelmeliyiz. Atatürk'ün dediği bir söz vardır Türk milleti çalışkandır. Erkekler de savaşta canını vermekten çekinmesin."

8. sınıf öğrencisi/Kız:

"Onu seviyoruz. Ne de olsa yurdumuzu kurtardı. Belki ona minnet borcumuz var. Bu borcu ödememiz gerek. Bunuda yurdumuza birer yararlı insan olarak ödeyeceğiz. Bu bizim hem borcumuz hem de görevimiz"

8.sınıf öğrencisi/Kız:

“ Atatürk öyle bir ışık ki bize.Ona öyle çok şey borçluyuz. Öyle bir örnek ki bize bence onu taklit etmeliyiz. Aslında taklit etmeliyiz demeyeyim de onun gibi çok çalışıp onun geldiği, onun başardığı şeyleri biz de başarmalıyız”

Bu anlatı Atatürk’ün çocukların zihnindeki tanrısal varlığını pekiştiriyor. Bunu ilköğretim kitaplarında her seviyede ve özellikle Atatürk’ü anma törenlerinde sıkça okutulan Cahit Külebi’nin şiir ile örneklendirmek de mümkün:

Sana borçluyuz ta derinden!

Çünkü yurdumuzu sen kurtardın,

Hasta, yorgun düşmüştük,

Yaralarımızı iyice sardın.

Yiğittin, inanç doluydun yapıcıydın,

Sanatkârdın, denizler kadar engin;

Kimsenin görmediğini görürdü

Sevgiyle bakan gözlerin.

Dedin ki: Bu millet, bu büyük millet

Yüzyıllar boyunca geri kalmış;

Bu yurt, bu güzel yurt, bizim yurdumuz

Her yanından yaralar almış.

Dedin ki: Bir güzel savaşmalı

Kurmak için yeniden;

Bilgiyle, inançla, coşkunlukla

"Övün, çalış, güven!"

Sana borçluyuz ta derinden!

Işığsın bu yurdun.

Dilimizi, ulusallığımızı öğrettin bize,

Çünkü cumhuriyetimizi sen kurdun.

Hürriyeti sen yaydın içimize,

Halkçıyız dedin halk içinden,

İnançta hür yetiştirdin bizi

Borçluyuz sana ta derinden!

Devrimlerle yüceltti, çok yüceltti,

Bu milleti temiz ellerin.

Sana borçluyuz ta derinden

En büyüğü Mustafa Kemallerin!

İlk soruya çocukların verdikleri cevaplarda ‘‘Sahip olduğumuz her şeyi ona borçluyuz’’, ‘‘O olmasa burada olamazdık’’ gibi ifadeleri hemen takip eden sıfat ve betimlemeler ise yukarıdaki savı destekliyor. Atatürk en çok sırasıyla ‘‘kurtarıcı’’(20 kez), ‘‘lider’’ (19 kez),‘‘güneş’’ ya da ‘‘ışık’’(18 kez), ‘‘zeki’’ ya da ‘‘akıllı’’(18 kez) olarak tanımlanıyor. Çocukların metinlerinde Atatürk ‘‘yurdu düşmanlardan/her türlü tehlikeden vs. kurtaran’’, ‘‘bir güneş gibi doğup ülkeyi aydınlığa çıkararak bir lider’’ olarak ifade ediliyor.

8. sınıf öğrencisi/Kız:

‘‘Atatürk herkesin bildiği gibi aziz yüce bir insandı. Onun yaptıklarını yazmak için benim vaktim yetmez. O karanlık günlerde yurdumuzun üstüne bir güneş gibi doğmuştur. Onları içinde bulunduğu karanlık ve karamsar durumdan kurtarmasını bilmiştir.’’

6.sınıf öğrencisi/Erkek:

‘‘ Atatürk, ulusumuzun kurtarıcısı yüce insan, ulu önderimiz, yüce şahsiyet. O savaştan savaşa koşmuş ve askeri başarısı çok yüksek ve dünyanın sayılı komutanlarından biridir.’’

8.sınıf öğrencisi/Kız:

‘‘ Atatürk yaptığı çeşitli yeniliklerle ülkemizi büyütmeyi ve akıllı davranmayı öğretti. Atatürk’ün üstün zekası ve becerileri ile birlikte bu vatan şu an böyle bağımsız olamazdı’’

Kurtarıcı ifadesini takiben güneş, ışık gibi nitelemeler Atatürk etrafında şekillenen kutsallık algısını bir çırpıda gözler önüne seriyor. Bu kutsallığa eşlik eden ise “zeka” ve “akıl” kavramları ki bu çok anlamlı bir noktaya denk düşüyor.

Mustafa Kemal Atatürk modern bir devrim olarak nitelediği kurtuluş savaşının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ‘aydınlanma reformlarının topluma kısmen kabul ettirilmesi, kısmen de empoze edilmesi sürecinin öncü’ kişisidir. (İnsel,1992:1) Vurgusunu akıl ve pozitif bilimde yapan bir anlayışın uzantısı olarak da Cumhuriyet'in akıl yorumu Atatürk'ün şahsında ete kemiğe bürünür. İlköğretim kitaplarının her seviyede yaptığı Atatürk'ün kişisel özellikleri tarifinde onun zeki ve akıllı oluşu değinilmeden geçilmeyen bir noktadır. Dolayısıyla çocukların Atatürk'ü betimlerken zeka ve akıl kavramlarına baş vurmaları bu anlamda şaşırtıcı değildir. Fakat bu kavramların güneş, ışık, kurtarıcı gibi metafizik tariflerle yan yanılığı dikkat çekici ve analize ihtiyaç duyan bir noktadır.

Türkiye modernleşmesi halkın içinden çıkan bir hareketle değil yukarıdan inmeci bir şekilde bizzat devlet eliyle uygulanan bir projedir. (Aksoy&Robins,1992:12). Bu modernleşme tarifi de modernleşme okumalarından sadece biri olan Kemalizm ile sınırlı kalmış ve bu modernitenin evrensel çelişkilerine Türkiye'ye özgü krizler eklemiştir. Aydınlanma ile başlayan modern çağ ‘kendisinin o yöndeki belirgin söylemine rağmen hiç de doğrusal bir biçimde yaşanmamıştır. Aydınlanma

ve sonrası her zaman akli ve ötekini birlikte içermiştir.’(Dellaloğlu,2000:85)

Adorno ve Horkheimer Aydınlanmanın Diyalektiği’nde ‘aydınlanma kendinden önceki tözsel yaklaşımlardan tamamen farklı olarak yeni bir çağın müjdesi ya da çığır değildir, mit aydınlanmanın kendisidir ve aydınlanma mitolojiye geri dönüştür’ der. (Horkheimer&Adorno,1997:16-17) Türkiye devletinin uyguladığı cumhuriyet projesi de referans aldığı bu doğrusal anlatı gibi her şeyi kapsayan ve açıklayan bir iddiaya sahiptir. Bu noktadan hareketle diyanet işleri adıyla ve bu kurumun çatısı altında din bile devlet eliyle tanımlanmış ve bu tanım çerçevesinde topluma bir inanç dünyası dayatılmıştır. Bununla beraber Cumhuriyet projesi aydınlanma idealleri çerçevesinde uyguladığı modern diskurun temeli olarak insan merkezli bir ‘akıl’ tanımlamış, bunun ispatı da laiklik ve sekülerlik özellikleri ile yapılmıştır. Oysa aydınlanma Atatürk’ün, aydınlanma ideallerini temel alan modernlik projesinin baş mimarı ve Ata figürü olarak, ‘sadece bir tarihi şahsiyet değil, bir devlet dini görünümü alan resmi ideolojinin kutsal simgelerinin cismanileştiği figür’ olmasına sebep olmuştur. (İnsel,1992:1) Modernliğin pek çok tezahüründe yaşanan, Adorno ve Horkheimer’in daha en başından “aydınlanmanın kendisi mittir” diyerek de işaret ettiği ve en yaygın tanımıyla “aklın kutsallaşması” olarak isimlendirebileceğimiz durum, Türkiye’de modern akılı simgeleyen “Atatürk’ün kutsallaşması” sonucunu doğurmuştur. Bu yüzdendir ki Atatürk, çocukların metinlerinden de anlaşıldığı gibi, aynı anda hem akli hem de “akıl ötesi” olanı temsil edebilmektedir.

Çocukların metinlerde Atatürk'ü betimlemek için kullandıkları diğer ifadeler ise Atatürk'ün “ileri görüşlü” bir kişi (15 kez) ve kahraman”(10 kez) olduğuna vurgu yapıyor. İleri görüşlülük çocukların gözünde ‘iç ve dış tehditleri önceden algılama, bunlara karşı önlem alma’ yeteneği olarak tarif ediliyor. Ülkenin kuruluşu ve kazanılan zaferler Atatürk'ün özellikle ileri görüşlülük özelliğiyle ilişkilendiriliyor.

8.sınıf öğrencisi/Kız:

“Atatürk ileri görüşlü biriydi. Bizi bugüne getiren de odur.

Onun başarısıyla bu günlere geldik.”

7.sınıf öğrencisi/Kız:

“Atatürk ileri görüşlülüğüyle geleceği görür her türlü tehlikeye karşı önlemini alırdı.”

6.sınıf öğrencisi/Kız:

“O sadece Türkiye’yi değil dünyayı bile değiştirebilirdi. İleri görüşlülüğü bugün bir sürü şeyi değiştirirdi.”

5. sınıf öğrencisi/ Erkek:

“Bence Atatürk'ün en belirgin özelliği ileri görüşlülüğüdür.

Daha o zamanlarda bugünlerde yaşanan olayları tahmin eden bir kişidir”.

Burada ileri görüşlülük hem Atatürk'ün zeki ve akıllı olduğuna dair bir gönderme yapması hem de doğa üstü bir yetenekle “geleceği görmesi” şeklinde ifade edilmesi açısından önemli bir nokta olarak karşımıza çıkıyor. Atatürk'ün ileri görüşlülüğü sayesinde kuruluş sürecinden ölümüne kadar ülkeyi tehdit edebilecek her şeyi önceden görmesi onun başarısının en önemli nedenlerinden biri olarak görülüyor ve Atatürk'ün kahramanlıklarını bu sayede kazandığı vurgulanıyor. Bunlar dışında Atatürk'ün en çok vurgulanan diğer özellikleri arasında ise cesur (14 kez) ve vatansever(12 kez) oluşu geliyor.

7.2.“Çocuk Atatürk: Çiftlik ve Kargalar”

Tablo 2. Çocukların “Atatürk'ü en çok hangi yönüyle hatırlıyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtların frekans ve yüzdeler dağılımları.

Atatürk'ün Hatırlanan Yönleri	f	%
Gelecek Vaat Etmesi & Farklı Olması	38	63.3
Yaşam Kesitleri	106	176.6

Tablo 3. Çocukların “ Atatürk’ü en çok hangi özelliği ile hatırlıyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlarda Atatürk’e dair aktardıkları yaşam kesitlerinin frekans ve yüzdelik dağılımları.

Çocukların Atatürk’e Dair Aktardıkları Yaşam Kesitleri	f	%
Dayısının Çiftliğine Gidişi & Köyde Okul Olmayışı	48	60
Matematik Derslerindeki Başarısı	30	50
Trablusgarb Savaşı ve Kalbine İsabet Eden Kurşundan Kurtuluşu	28	46.6

Atatürk’ü en çok hangi özelliği ile hatırlıyorsunuz sorusuna verilen cevaplarda yukarıda geçen ifadelere benzer tanımların yanı sıra Atatürk’ün hayatından aktarılan kesitler de dikkat çekiyor. Atatürk’ün “dayısının çiftliğine gidişi, orada köy hayatına bir türlü ayak uyduramayışı ve bunun nedeninin ise köyde okul olmayışı” olarak açıklanması 60 öğrencinin 48’inin aktardığı önemli bir kesiti oluşturuyor.

5. sınıf öğrencisi/Kız:

“ Atatürk ilk önce mahalle mektebine gitti. Daha sonra Şemsi Efendi okuluna yazıldı. Şemsi efendi okuluna gidince babası vefat etti. Mecburen dayısının yanına taşındılar. Mustafa Kemal köy hayatına alışamadı. Çünkü orada okul yoktu.”

6. sınıf öğrencisi/Kız:

“Atatürk öncelikle mahalle mektebine ve daha sonra babasının

isteği üzerine Şemsi Efendi okuluna gitti. Daha sonra babası vefat etti. Dayısının yanına gittiler. Fakat Atatürk köy hayatına bir türlü ayak uyduramadı çünkü orada okul yoktu.’’.

Bu kesitin sıkça aktarılmasında ilköğretim ders kitaplarında hemen her seviyede Atatürk’ün hayatını anlatan ünitelerin bu hikayeyi içermesi bir neden olarak gösterilebilir. Ama daha da önemlisi bu kesit çocukların Atatürk’ün kendileri gibi bir çocuk olduğu dönemle hemen özdeşim kurabilmelerini ve bu hikayede verilen mesajı kolayca algılamalarını sağlıyor. Çocukların metinlerinde Atatürk’ün çocukluk dönemindeki bu çiftlik deneyimi hayatının bir dönüm noktası olarak temsil ediliyor. Dayının çiftliğinde okulun olmayışı bu dönüm noktasına sebebiyet veren temel unsur olarak göze çarpıyor. Dolayısıyla bu hikaye çocuklara öncelikle okulun, geçmişte Atatürk’ün hayatında sahip olduğu gibi şimdi de onların hayatlarında teşkil etmesi gereken önemini hatırlatıyor. Atatürk’ün eğitime olan tutkusu ve okumak adına gösterdiği çaba çocuklara onun gibi biri olmak adına içinde buldukları yapıya önem vermeleri gerektiğini anlatıyor. Atatürk’ün dayısının çiftliğinde köy hayatına bir türlü ayak uyduramamasının metaforik olarak anlamı bir yandan da kentli, modern, eğitilmiş nesiller yetiştirme idealini betimliyor. Bu Türkiye’de okulun sahip olduğu tarihsel misyon ile de örtüşüyor. Kürşat Bumin’e göre ‘okul Türkiye’de her zaman bir asansör işlevi görmüştür. Devlet okul vasıtasıyla ekonomik zorluklar içinde yaşayan ve özellikle Anadolu’da kırsal kesimde ikamet eden öğrencileri eğitim olanakları sağlayarak şehre taşımış ve onlara sınıf atlamaları, ideal cumhuriyet vatandaşı olmaları konusunda destek

olmuştur.’ (Bumin,1997:29) Kişiler sağlanacak eğitim olanakları karşılığında sözsüz bir antlaşmayla vatandaşlıklarını devlete tahayyül etmişlerdir. Atatürk’ün “Köylü milletin efendisidir” ifadesi de böyle bir ilişki çerçevesinde önemli bir anlam taşıyor. Sonuç olarak tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda ise çocuklara Atatürk gibi olmak ya da ona layık olmak istiyorlarsa okula önem vermeleri ve okulun kurallarına uymaları konusunda önemli bir mesaj veriliyor.

Bu aynı zamanda, Atatürk imgesi vesilesiyle bir kurum olarak okulu, çatısı altında gerçekleşen her türlü unsuru da kapsayacak şekilde meşru kılan bir anlatı olarak karşımıza çıkıyor. Okulun fiziksel yapısı, okul içinde öğretmen-öğrenci ve öğretmen-öğretmen arasındaki hiyerarşik ilişkiler, müfredat aracılığıyla aktarılan bilgi, okul içinde uyulması gereken kurallar silsilesi gibi pek çok unsur Atatürk’ü sembol kişisi yapan bu anlatıyı ve bu anlatının çatısı olan okulu sorguya kapalı, mutlak bir hale getiriyor. Sonuçta, çocuğa okul denilen yapının lider, kurtarıcı, büyük devlet adamı Atatürk’ün Atatürk olmasında büyük bir paya sahip olduğu ifade ediliyor ve çocuğun buna itiraz edebilmesi neredeyse imkansız hale geliyor. Öyle ki çocuğa tüm bu unsurların yanı sıra okuldaki disiplinin de böyle olması gerektiği ve onların faydaları için böyleymiş gibi olduğu hissettiriliyor. Ivan Illich’in deyişiyle “okul özellikle modern toplumlarda hiyerarşiyi meşrulaştıran, doğruluğu önceden kabul edilmiş değerler bütünüünün çocuğa aktarıldığı ve çocuğun bu değerlerin kendisine kazandırdığı şeyi “sezgisel” olarak bildiği bir kurumu temsil ediyor” (Illich,2005:13). Atatürk imgesinin okulun disiplin anlayışını sağlamada ve meşrulaştırmada ne denli önemli bir

fonksiyona sahip olduğunu anlamak için daha önce aktarılan çocukların Atatürk portresi ile kurdukları metafizik konuşmayı yeniden hatırlamak anlamlı hale geliyor. “Ödev yapmadığında ya da yaramazlık yaptığında” Atatürk’ün ona “sanki kızgın baktığını”, ödevini yapıp, dersi dinlediğinde ise “sanki gülümsediğini” söylemiş olan öğrenciye diğer öğrencilerin de onay vermesi, aslında ‘olmayan ama olduğu düşünülen ve olduğu düşünüldüğü için de insanların bu güç tarafından sanki izleniyormuşçasına davranışlarını kontrol altına aldıkları, sınırladıkları durumu tam olarak karşılıyor. Disiplin okulda, aslında olmayan ama olduğu ya da bir yerlerden gözetlediği düşünülen o güç, yani Atatürk tarafından da sağlanan; onun imgesi altında, görünen ve somut uygulamalar hariç, görünmez ve bilişsel düzeyde de hareket eden bir unsur olarak karşımıza çıkıyor. (Foucault,1975:197)

Atatürk’ün dayısının çiftliğine gitmesi ve orada köy hayatına ayak uyduramaması hikayesinde çocukların atlamadıkları dolayısıyla bu çalışmanın da atlanamayacağı diğer bir ayrıntıyı ise Atatürk’ün kız kardeşi ile o çiftlikte “kargaları kovalayarak” zaman geçiriyor olması oluşturuyor.

5. sınıf öğrencisi/Kız:

“ Atatürk’ün babası ölünce dayısının yanına taşındılar.

Dayısının çiftliğinde okul yoktu. Mustafa Kemal burada köy

hayatına bir türlü ayak uyduramadı. Kardeşi Makbule hanımla

çiftlikteki kargaları kovalıyorlardı.”

8. sınıf öğrencisi/Erkek:

“ Atatürk okulda çok başarılıydı. Ama babası ölünce kız kardeşi ve annesiyle dayısının çiftliğine gittiler. Orada okul yoktu. Atatürk oraya bir türlü alışamadı. Kız kardeşiyle sadece kargaları kovaladılar tarlalarda.”

7. Sınıf öğrencisi/ Kız:

“Daha yedi yaşında iken babasını kaybetti. Orada okul yoktu. Kız kardeşi ile bütün gün tarlada dolaşırdılar, kargaları kovalıyorlardı.”

Karga metaforik olarak pek çok şey söylüyor. Karganın siyah bir hayvan oluşu, yaygın bir anlayışla uğursuzluğu sembolize ediyor olması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş hikayesi ve idealleri ile zorlama olmayan bir bağlantı içeriyor. Atatürk önderliğinde, geçmişin karanlığından, geri kalmışlığından kurtulan ve yüzünü Batı'ya dönen bir cumhuriyet için karga uğursuz başarısız geçmişi, Osmanlı'yı ve özellikle onun çağın gerektirdiği modern değerlere kapısını kapatan dini devlet yapısını simgeliyor. Atatürk çocukken o çiftliği (yani çiftliğin sınırlarını) kargalardan koruyor, onlara karşı taşlarla “şavaşıyor” ve Atatürk gün geliyor ülkesini yine “o kargalardan” koruyor ve ülkesi için yine savaşıyor. “Karganın karalığı”, karga hikayesini es geçmeyen bu çocuklar için bir çırpıda “kara çarşafı” bir geçmişi de çağrıştırıyor.

Atatürk'ün hayatı aktarılırken 60 öğrenciden 38'inde üstünde en çok durulan diğer bir noktayı ise “Onun daha çocukken bile ileride büyük bir kişilik olacağı belliydi” ifadesi oluşturuyor. Bu, çocukların tamamında adeta doğruluğu önceden kanıtlanmış yerleşik bir kanı gibi ortaya konuyor. Çocukların bir çoğu “Atatürk'ün ailesinde, okulda, askeriyede hep örnek ve parmakla gösterilen kişi olduğunu”, “sıra dışılığının ve farklılığının her zaman öne çıktığını” ifade ediyor. Çocuklar buna aile içinde geçen diyaloglardan örnek verdikleri gibi bu çalışmayı ilgilendiren okul ile bağlantılı olarak, klasikleşmiş bir hikaye olan matematik derslerinde çok başarılı olan küçük Mustafa'ya kendi adı da Mustafa olan matematik öğretmenininki sanki bir ödülmuşçesine Kemal ismini vermesini örnek gösteriyorlar. 60 öğrenciden 30'unun metinlerinde aktarılan okul çatısı altında geçen bu hikaye çocuklara Atatürk'ün her alanda fark edilen sıra dışılık özelliğinin yanı sıra başka şeyler de anlatıyor.

6. sınıf öğrencisi/Erkek:

“ Atatürk hep çok farklılığı göze batan biriydi. Çocukluğunda da büyüdüğünde de belliydi ileride önemli işler yapacağı.

Matematik öğretmeni bunu fark etmişti. Çok başarılı olduğu için, kendi ismi de Mustafa'ydı sonra senin adın bundan sonra Mustafa Kemal olsun dedi”

7. sınıf öğrencisi/Kız:

“ Atatürk ailesinde, okulda ve asker olarak hep fark ediliyordu. Hep çok başarılar kazandı. Özellikle matematik

dersinde çok başarılıydı. Bunun sonunda öğretmeni ona benim adım da Mustafa seninki de, sana bundan Mustafa Kemal diyelim dedi.’’

Öncelikle Atatürk’ün başarısından dolayı ödül olarak bir isim aldığı dersin matematik olması çocuğa bir kez daha Atatürk’ün zekasını kanıtlayan bir mesaj içeriyor. Bunun yanı sıra matematiğin özellikle Türkiye’de pozitif bilimle eş anlama gelmesi de anlamlı bir temsil gücüne sahip. “Dünyanın matematik üzerine kurulu olduğunu” neredeyse deyimleştirmiş bir toplum için matematik pozitif bilimin, rasyonelliğin yani aklın somutlaştığı alanı temsil ediyor. Pozitif bilim de kuşkusuz Batı’yı, modern olanı simgeliyor. Tüm bu bağlantılar dolayısıyla da Atatürk’ün özellikle matematik derslerindeki üstün başarısı çocuk için çok anlamlı ve önemli bir bilgi içeriyor. Matematik dersindeki bu alıntının yanı sıra ve genellikle bu kesitin anlatıldığı paragraflar içinde 60 öğrenciden 28’inde geçiş yapılan diğer bir hikayeyi ise Atatürk’ün Trablusgarp Savaşı’nda kalbine aldığı kurşun ve bu kurşundan cebindeki saat sayesinde kurtulması oluşturuyor.

6. sınıf öğrencisi/Erkek:

“ Atatürk çok başarılı biriydi. Her şeyin üstesinden geldi.

Savaş sırasında kalbine kurşun isabet etti. Cebinde saat vardı,

o onu korudu.’’

8. sınıf öğrencisi/Kız:

“ Atatürk her konuda çok başarılı bir insandı. Her zaman önde giden biriydi. Her zaman olayların içinden çıkmasını bildi. Bir keresinde kalbine gelen kurşundan bile cebindeki saat sayesinde kurtuldu”

Bu hikayenin “matematik derslerindeki üstün başarı”nın ardından geliyor olması Atatürk’ün farklı ve sıra dışı bir kişi olması dışında “mucizevi” ve “seçilmiş” bir kişi olarak algılandığını da açıkça ortaya koyuyor. “ Daha çocuk yaşta bile büyük adam olacağı belliydi” ve ardından “ savaşta kalbine kurşun isabet etti ama cebindeki saat sayesinde kurtuldu” cümlelerinin çocukların metinlerinde en çok rastlanılan ifadeleri oluşturması Atatürk’ün hem “mucizevi ”ve neredeyse “kusursuz” bir kişilik olduğu gibi bir algıya denk düşüyor hem de bu kusursuzluk “matematik” ile sağlaması yapılarak bir değişmez doğruluğa, bir mutlaklığa dönüşüyor. Buna göre Atatürk’ün attığı her adım, yaptığı her iş doğru oluyor ve onun yaptıklarının ya da söylediklerinin üstüne bir şey yapmak ya da söylemek adeta imkansızlaşıyor. Bu Atatürk’ü hem eleştirilemez hem de aşamaz yapıyor. Çocuklar için Atatürk örnek alınması elzem ama buna rağmen asla ulaşamayacakları, asla aşamayacakları bir figürü temsil ediyor. O örnek alınacak ama aşılamayacak bir kişi ise geriye “yapılması gereken” olarak sadece onun yaptıklarına ve söylediklerine tam bir inançla bağlı kalıp, o değerlere sahip çıkmak ve gereklilikleri yerine getirmek kalıyor. Tüm bu unsurlar bir araya geldiğinde ise çocukların zihninde Atatürk’ün Tanrı tarafından seçilmiş, kusursuz özelliklerle donatılmış ve dünyaya

gönderilmiş bir peygamber gibi ya da bizzat Tanrı gibi algılanması hiç de zor olmuyor. Çocuklar hayat hikayesinde hem akıl hem de mistik her türlü gücü taşıyan bu figürle asla boy ölçüşemiyorlar.

7.3.“ AB’ye çoktan girmiş olurduk...”

Tablo.3 Çocukların “Atatürk yaşıyor olsaydı hayatınızda bir fark olur muydu?” sorusuna çocukların verdikleri yanıtların frekans ve yüzdeler dağılımları.

Atatürk yaşıyor olsaydı hayatımız değişirdi	f	%
Evet	56	93.3
Hayır	4	6.7

Tablo. 4 Çocukların “Atatürk yaşıyor olsaydı hayatınızda bir fark olur muydu?” sorusuna çocukların verdikleri yanıtların frekans ve yüzdelik dağılımları.

“Evet” Diyenler İçin Değişimin Ne Olacağı	f	%
AB’ye girmiş Olurduk	37	66.07
Daha çağdaş ve modern bir ülke olurduk	35	62.5
Sokakta kapalı ya da çarşafli insan kalmazdı	31	55.35
Herkes Okurdu	10	17.8
Çocuk sevgisi daha fazla olurdu	9	16.07
Dayak yiyen kadın kalmazdı	8	14.2
Topraklarımız daha geniş olurdu Topraklarımızı satmazdık	6	10.7
Tayip Erdoğan başbakan olmazdı	4	7.1
PKK olmazdı	4	7.1
IMF’ye borcumuz olmazdı	4	7.1
Denizlerimiz daha temiz olurdu	3	5.3
Hayvanları çok severdik	3	5.3
Ermeniler bize saldırmazdı	2	3.5

İlk iki soruya yukarıda aktarıldığı üzere verilen yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda “Atatürk olsaydı hayatınızda bir fark olur muydu?” sorusuna şaşırtıcı olmayacak şekilde 60 öğrenciden 56’sı “evet olurdu” cevabını veriyor. Öğrencilerin metinlerinde Atatürk hayatta olsaydı farklı olacağı düşünülen ve en fazla tekrar edilen üç cevap ise şöyle : ‘AB’ye kesin girmiş olurduk’ (37), ‘Daha çağdaş ve modern bir ülke olurduk’(35) ve ‘Sokakta kapalı ya da çarşafli kadın olmazdı.(31)’

“AB’ye çoktan girmiş olurduk” 56 öğrenciden 37’sinde öncelikli cevap olarak veriliyor. Görünen o ki ülkenin gündemi çocukların da gündemini oluşturuyor. Çocuklar, ülke için hayat memmat meselesi haline gelen ve zor olduğunu sezdikleri bu sürecin çözümünün Atatürk hayatta olsaydı “çoktan sağlanacağını” dile getiriyorlar. “AB’ye girmiş olurduk” 37 kağıtta birbirinden farklı şekillerde ifade ediliyor ve bu önemli bir nokta. “ AB’ye çoktan girmiş olurduk” şeklindeki düz cümlelerin yanı sıra “ Atatürk yaşasaydı biz Avrupa’nın kapısında değil Avrupa bizim kapımızda sürünürdü”, “ Atatürk yaşasaydı bugün Avrupa’ya yalvarmazdık bizi de almaları için , onlar bize yalvarırdı” gibi sitem, öfke ve başarısızlık duygusuyla karışık ifadelerin yer aldığı cevaplar çok sık tekrar ediyor. Bu cümlelerden geçen duyguyu anlamak önemli.

5. sınıf öğrencisi/Kız:

‘Ülkemiz çoktan AB’ye girmiş olurduk. Ülkemiz gün geçtikçe

kalkınırdı. Ülkemiz kalkınsaydı belki en iyi ülkelerle eşit seviyede olacaktık.’’

7. sınıf öğrencisi/Erkek:

‘‘ Vatanımızın iç karışıklıkları olmazdı. AB’ye çoktan girmiş olurduk böyle sürünmezdik. Herkes kısa kollu açık giyinirdi’’

6.sınıf öğrencisi/Kız:

‘‘Bu vatan her zaman yüksek seviyelerde olurdu. Mesela AB üyesi olurduk Atatürk olsaydı kesin.’’

Cumhuriyet’in kuruluş yıllarındaki ‘‘muasır medeniyetler seviyesine yetişmek’’ idealinin bugün çocuklar tarafından AB’ye üyelikle özdeşleştirildiği ve cumhuriyetin kuruluşundan bu yana muasır medeniyetler karşısında hissedilen geri kalmışlık duygusunun devir alınarak AB’ye üyelik gündemi özelinde de hissedildiği görülüyor. Bu ‘‘Atatürk yaşasaydı hayatımızda fark olur muydu?’’ sorusuna en çok verilen ikinci ve üçüncü cevaplar olan ‘‘ daha modern ve çağdaş bir ülke olurduk’’, ‘‘ülkemizde kapalı ya da çarşafli kadın olmazdı’’ ifadeleriyle bir arada düşünüldüğünde ise ülkenin modernlik tecrübesinin hatırlanmasını zorunlu kılıyor. Murat Belge Türkiye’nin modern ile kurduğu ilişki aslında Batı ile kurduğu ilişkinin ta kendisidir diyor. Türkiye’de modern olmak Batılı olmak anlamına geliyor. Dolayısıyla toplumda, Batılı olmadan modern olunabileceğine ikna olmayan bir algının varlığından kolaylıkla bahsedilebiliyor. Batılı olmak ve dolayısıyla modern olmak ise

cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki reformlar da göz önünde bulundurulduğunda zihinsel bir değişimden çok öncelikle görüntüsel bir değişime denk düşüyor. Geçmişin İslami izlerini önce kadın bedeni üzerinde yaptığı değişikle silmeye çalışan anlayış, batılı ve modern olduğunun ispatını hem kendine hem de Batı'ya onun gibi giyinerek, onun harfleri ile yazıp çizerek, onun takvimini kullanarak ve onun dinlediği müziği dinleyerek gösteriyor. Yani Türkiye'de modernizm meselesi felsefi ya da düşünsel bir karşılıktan ziyade daha çok bir hayat tarzı meselesi/tartışması şeklinde tezahür ediyor, algılanıyor. Çocukların metinlerde Atatürk olsaydı olmazdı diyerek “kapalı ve çarşafli kadın kalmazdı” cevabını sıkça vermeleri de bununla yakın bir ilişki içeriyor. Kapalılık bir türlü modern olamayışı, geriye dönüş korkusunu, geri kalmışlığı temsil ettiği için negatif, düzeltilmesi gereken bir durum olarak tanımlanıyor. Modern değerlerin kurucusu ve her türlü tehlikeye karşı ülkenin savunucusu olan Atatürk'ün olası varlığı da tüm bunları düzeltecek yegane güç olarak algılanıyor. Böyle bir algılama ise bugün “Batılı ya da modern olmak” idealini çocukların zihninde, verdikleri cevaplardan da anlaşılacağı gibi, Avrupa Birliğine girmek olarak özetliyor. Batılı olan Avrupa ile temas, o birlik içinde varlık gösterebilmek aslında cumhuriyetin kuruluşundan bu yana hedeflenen muasır medeniyet seviyesine nihayet ulaşmak; yani “başarmak” anlamını taşıyor. Dolayısıyla çocuklar artık başarmak istiyor. Başaramama durumunu ise Atatürk'ün yokluğu ile bire bir ilişkili görüyorlar. Kuruluş değerlerini Atatürk'ün şahsında resmeden bir resmi söylemin sonucu olarak ortaya çıkan bu tablo kuşkusuz beklenti dahilinde ve oldukça anlaşılır oluyor.

Öğrencilerin yukarıdaki gibi üç noktada yoğunlaşan cevaplarının dışında Atatürk yaşasaydı hayatımızda farklı olacak şeyler listesine giren diğer unsurlar ise geniş bir yelpazede çeşitlilik gösteriyor. “Herkes okurdu”(10), “Çocuk sevgisi daha fazla olurdu” (9), “Dayak yiyen kadın olmazdı” (8), “ Topraklarımız daha geniş olurdu”(6), “Tayip Erdoğan Başbakan olmazdı”(4), “PKK olmazdı” (4), “IMF’ye bu kadar borcumuz olmazdı”(4), “Denizlerimiz daha temiz olurdu” (3), “Hayvanları daha çok severdik”(3), “Sadece Türkiye değil dünya bile değişik olurdu”(2), “ Ermeniler bize saldırmazdı”(2), “Irak Amerika savaşı çıkmazdı”(1) gibi çok sayıda cevap çocukların sorun olarak tanımladıkları unsurları ve bunların çözümü olarak da Atatürk’ü işaret ettiklerini ortaya koyuyor. Çocuklar her şeyin cevabının ve çözümünün Atatürk’te olduğunu, onun kapsayıcı ve mutlak bir varlık olduğunu aktarıyorlar.

“Atatürk yaşıyor olsaydı hayatımızda bir fark olmazdı” diyen dört öğrencinin cevabını ise yorumlamaksızın aynen aktarmak bu noktada anlamlı bir yol olarak karşımıza çıkıyor: 1. “ Atatürk yaşasaydı hayatımız farklı olmazdı çünkü bu kadar yaşayan bir insan olmaz. Yaşasa da bu yaşta bize ne faydası olur ki?” 2. “ Hiçbir değişiklik olmazdı. Çünkü biz Atatürk’ü her zaman gönlümüzde yaşatıyoruz ve onun söylediği bütün her şeyi, bıraktığı bütün her şeyi yaşattığımız için hayatımızda bir değişiklik olmazdı.” 3. “ Olmazdı. Çünkü Atatürk benim yanıma gelip de bana bir yararı ya da zararı olmayacaktı. Çünkü beni tanımayacak, bilmeyecek; bilse bile benim gibi bir insanın yanına niye gelsin.” 4. “ Olmazdı sadece televizyon hep onu gösterirdi.”

8. Değerlendirme

Bu çalışma, Aydınlanma'nın etkisi ile dinin egemenliğine son vererek insan merkezli akıl rehberliğinde kendini kuran, modern toplumlara özgü ve genel olarak siyasal figürler olan tarihi şahsiyetler etrafındaki algıyı Türkiye ve Atatürk özelinde ve çocuklara bakarak yanıtlamaya çalıştı. Çalışmanın içerdiği “Atatürk sizce nasıl biridir?”, “Atatürk’ü en çok hangi özelliği ile hatırlıyorsunuz?”, “Atatürk şu an yaşıyor olsaydı hayatımızda bir fark olur muydu?” sorularına çocukların verdiği yanıtlar iki konuda önemli veriler ortaya koyuyor. Birincisi, toplumsal ve kültürel olarak yapılanan, toplumdaki diğer sosyal aktörlerle kıyaslandığında içinde yaşanılan sistemin hakikatlerini henüz içselleştirmemiş bir özneyi temsil eden ve bu yüzden önemli bir sosyal aktör olan çocuğun zihninde Atatürk’ün nasıl bir yer işgal ettiği ve ne şekilde algılandığı konusunda temsili bir fotoğraf elde ediliyor. İkincisi bu fotoğraf tek başına anlamlı olduğu gibi Atatürk imgesi üstünden kendini kuran ve aktaran anlatının, yani cumhuriyet projesinin, kendini anlatma ve aktarma biçimini anlamayı da mümkün kılıyor. Bu iki konuda elde edilen veriler ise kendini demokratik, laik bir sosyal hukuk devleti olarak tanımlayan ve kurucu ilkelerini Atatürk’ün şahsında ete kemiğe büründüren Türkiye Cumhuriyeti’nin modernlik deneyimini tartışmayı da beraberinde getiriyor.

Buna göre çalışmanın yedinci bölümünde ayrıntılı şekilde üstünde durulan Atatürk'ün çocukların zihninde nasıl bir yer işgal ettiği ve ne şekilde algılandığı sorusu en özet ifadesiyle Atatürk'ün insan üstü bir varlık şeklinde algılandığını ortaya koyuyor. Bir tarihi şahsiyet olarak Atatürk çocukların metinlerinde adeta bir “başlangıç noktası” olarak tarif ediliyor. Miladı takvim, yani Batı Hıristiyan dünyasında “zaman” nasıl İsa'nın doğumu ile başlıyorsa, çocukların metinlerinden çıkan anlam, Türkiye'deki zamanın da Atatürk'ün doğumu ile başladığını söylüyor. Öyle ki çocukların tarifleri ondan öncesini yok sayıyor; ondan öncesini zaten kötü, karanlık ve anlamsız buluyor. Atatürk her şeye bir anlam katıyor. Onun kişisel hikayesi ve bu hikayenin içerdiği tüm unsurlar Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolu oluşturuyor ve bu Türkiye Cumhuriyetini de anlamlı kılıyor. Atatürk'ün varlığı Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını müjdeleyen ve önceleyen bir unsur olarak ortaya konuyor. Çocuklar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ü, yurdu iç ve dış düşmanlardan kurtaran bir kurtarıcı, yaptığı modern devrimler sebebiyle akıllı / zeki ve yurda doğan bir güneş / ışık, ülkeyi tehdit edebilecek iç ve dış unsurları fark etme özelliği ve bunlara karşı önlem alması dolayısıyla ileri görüşlü, yeri doldurulamaz bir lider, artık yaşamasa da onları izleyen bir güç olarak tanımlıyorlar. Böylece Atatürk kendi başına her şeyi kapsayan bir “büyük anlatı”ya (metanarrative) karşılık geliyor. Onun imgesi, geçmişi, bugünü, geleceği ve hatta öte dünyayı kapsıyor. Çocuklar iyi ya da kötü her şeyin açıklaması için Atatürk figürüne baş vuruyorlar. Bugün sorun olarak tanımladıkları pek çok unsurun çözümünü de bu yüzden geriye bakarak ve onda buluyorlar. Çocuklar Atatürk'ü hem modern insanın sahip olabileceği en “kusursuz

akıl” şeklinde algılıyorlar hem de “akıl ötesi” olabilecek her türlü özelliklerle birlikte anıyorlar. Kısaca Atatürk çocukların zihninde öyle kusursuzlaşıyor ki bu Atatürk’ü, dini ve ruhani unsurları mümkün olduğunca filtre ederek modern değerlerle kurduğu ülkede aynı anda bir Mesih, bir peygamber ve bir Tanrı yapıyor.

Çocukların bu algısı, adını Atatürk’ten alan ve eğitim sitemine damgasını vuran, devletin resmi ideolojisi Kemalizmin okulda geleceğin vatandaşı olarak gördüğü çocuklarla nasıl bir dilde iletişim kurduğunu ve kendini nasıl aktardığını da ortaya koyuyor. Kemalizm ruhani ve mistik olana karşı vurgusunu pozitif bilim ve akılda yapan bir ideoloji olarak reddini yaptığı şeyin dilini aynen kullanıyor. Kendini, kurucu figürü üzerinden göksel, mistik ve mitolojik bir dil aracılığıyla anlatıyor. Karşı çıktığı dini yaklaşımın tözü Tanrı iken, kendisi de akılı tözleştiriyor. Yani Atatürk “laik ama kutsal” bir figür olarak karşımıza çıkıyor. Böylece ilim irfan yuvası olarak tanımlanan, pozitif bilimin evi olması lazım gelen okul ise Atatürk’ün simgesel egemenliği altında bir “mabet” halini alıyor.

İlköğretim öğrencisi çocukların Atatürk algısı ile genel olarak toplumun Atatürk algısı kuşkusuz önemli bir ilişkisellik içeriyor. Benzer bir okul deneyiminden geçerek algısı ve refleksleri şekillenen toplum Atatürk’ü benzer şekilde konuşup ve benzer şekilde yaşıyor. Son on beş yılda yaşanan ve son günlerde artarak devam eden bazı gelişmeleri hatırlamak bu iddiayı anlamlı çıkaracak örnekler içeriyor.

8.1 Ardahan’da Atatürk Silueti

1994 yılının Ekim ayı başında İzmir’de PKK’nın bombalama eylemi yaşanmış, bu eylemin hemen ardından Hürriyet gazetesi genel yayın yönetmeni Ertuğrul Özkök köşesinde, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Misak-ı Milli sınırlarını ve Atatürk’ü anarak ülkenin bölünmez bütünlüğünü hatırlatan bir yazı kaleme almıştı. 29 Ekim Cumhuriyet bayramı kutlamalarının ardından yine 30 Ekim tarihli Hürriyet Gazetesi’nde Atatürk’ün siluetinin Ardahan’ın Damal ilçesinin Gündeşli köyünde bir dağa düşüyor olduğu mucizevi bir haber şekilde duyuruldu. Hürriyet Gazetesine göre bu olay ‘ülkenin görünmez sahibinin varlığını ve ülkenin birlik ve beraberliğini ispat ediyordu.’ (Yashin,2002:193) Pek çok cumhuriyetçi köşe yazarı da bu olayı Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının her türlü tehdide karşı nasıl bir birlik gösterdiğinin doğüstü kanıtı olarak yorumladı. Siluetin Ardahan’a düşüyor olması kuşkusuz çok anlamlıydı. Cahit Külebi’nin ünlü “Atatürk’e Ağıt” şiirinde de işaret ettiği gibi ⁸, Ardahan ülkenin Doğu sınır şehriydi. Özellikle Kürt nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bu şehre Mustafa Kemal Atatürk’ün siluetinin öyle bir zamanda düşüyor olması da herkese açık bir mesaj veriyordu: “ Türkiye Cumhuriyeti sınırları ile bir bütündür ve bölünemez.” Bu haber kamuoyunda günlerce konuşuldu ve toplum üzerinde büyük etki yarattı.

⁸ “Edirne’den Ardahan’a kadar bir toprak uzanır / Boz kanatlı üveyikler üstünde uçar / Ardahan’dan Edirne’ye Edirne’den Ardahan’a kadar...”

1994'te gerçekleşen bu olay daha sonra ‘‘Atatürk’ün İzinde ve Gölgesinde Damal Şenlikleri’’ olarak kutlanmaya başlandı. 26 Haziran 2000 tarihli Hürriyet gazetesi bunu coşkulu bir haber olarak verdi: ‘‘Ulu önder Atatürk’ün silueti yine Karadağ yamaçlarına düştü. Bu yılda mucizevi olay gerçekleşirken askeri bando marşlar çaldı. Atatürk’ün 25 Haziran 5 Temmuz tarihleri arasında akşama doğru dağa düşen siluetini görmek için binlerce kişi Damal’da buluştu.’’ ‘Bu ‘‘Atatürk Mucizesi’’ yerel yaşamın yeknesaklığını kıran popüler bir eğlence olabileceksen, Ardahan valisi, bir milletvekili, garnizon komutanı, kaymakam ve belediye başkanının bu ‘‘müthiş olayı’’ askeri bando eşliğinde izlediği, siluet görününce göndere bayrak çekilen bir resmi tören haline getirdi. Aynı kutlamada üniversite öğretim üyeleri törene katılıp, o siluetin anlam ve önemi üzerine konferans verdiler.’ (İnsel,1992:2) Bu çarpıcı olay Atatürk ritüelinin, Türk mülki ve askeri erkanının ve buna eşlik eden toplumun algısında nasıl bir anlam ve konum kazandığına dikkat çekiyor ve bilimci, pozitivist, aydınlamacı olduğunu iddia eden bir dünya görüşünün nasıl bir çelişki içinde olduğunu açıkça ortaya koyuyordu.

8.2 Kuran’da Atatürk Müjdesi: 19 Mucizesi

Yine 1994 yılının Ekim ayında, Refah Partisi’nin yerel seçimler sonrasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığını alması Cumhuriyetçi kesimde büyük bir tedirginlik yaratmıştı. Tam bu dönemde o günlerin ünlü simalarından televizyoncu ve yazar Cenk Koray’ın , ‘‘Kuran, İslam, Atatürk ve 19 Mucizesi’’ adlı kitabı piyasaya çıktı. Kitap Kuran’da, Atatürk’ünki

gibi pozitivist ve bilimsel bir anlayışın varlığına işaret ediyordu. Daha önce bir ateist olan Cenk Koray, Kuran'ı okuyup Kuran'ın havadaki oksijen, dünyanın elipsliği, yer çekimi kuvveti, petrolün kimyasal bileşenleri, insanın aya çıkması gibi pek çok bilimsel bilgiyi içerdiğini fark ettiğini, bunun üzerine inanan biri haline geldiğini anlatıyor ve Kuran'ın bilimsel bir kitap olduğunu duyuruyordu. Kuran'ın bilimsel olduğunun ispatını da matematiksel bir kurala dayandırıyor. Cenk Koray "19 Mucizesi" adı verilen yöntemle Kuran'ın bütün sırlarına ulaşılabileceğini söylüyor, en önemlisi bu yöntem kullanılarak Kuran okunduğunda Kuran'da Atatürk'ün müjdelendiğinin de görüleceğini ifade ediyordu. Kitapta Atatürk'ün doğum tarihi 1881 ve ölüm tarihi 1938'in 19'a bölünebilir rakamlar olmasına dikkat çekiliyor, Atatürk'ün 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkması ve "Mustafa Kemal Atatürk" isminin 19 harf içeriyor olması gibi pek çok örnek verilerek hem "19" hem de Atatürk mucizelerinin ispatı yapılıyordu. Kuran'da Atatürk'ün müjdelenmesi kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti'nin de müjdelenmesi anlamına geliyordu. Böylece hem Atatürk hem de devlet kutsanmış; din de devletin bilimci, aydınlanmacı idealleri çerçevesinde yorumlanmış olabiliyordu. Koray'ın bu çalışması o dönemde çok popüler oldu. "Toplumun İslami ve Atatürkçü kesimleri arasındaki gerilimin azaltılması ya da İslam'ın "bilimsel" bir temele oturtulması çabası olarak okunabilecek bu olay, sonraki yıllarda farklı isimler tarafından benzer çalışmalar yapılarak devam etti."⁹

8.3 Atatürk'ün Ruhunu Çağırma

⁹ Lise yıllarında TÜBİTAK matematik birinciliği kazanan Ömer Çelaklı Eylül 2002'de Kur'an-ı Kerim'in Şifresi adlı kitabında benzer bir yol izleyerek Kuran'ı matematiksel bir şekilde yorumluyor; gelecekte Türkiye'yi bekleyen gelişmelerle ilgili açıklamalar yapıyordu.

Atatürk'ün toplum tarafından mistik ve ruhani bir temelde algılanıyor olduğuna diğer bir örneği ise halk arasında ‘‘ruh çağırma’’ olarak bilinen mistik ritüelin Atatürk özelinde gerçekleşmesi oluşturuyor. Yine 1990'lı yıllarda gazetelerde sıkça yer alan haberler Türkiye'nin farklı bölgelerinde Atatürk'ün ruhunu çağırın insanların hep aynı yanıtı aldığını aktarıyordu: ‘‘ Beni rahatsız etmeyin.’’ Bu noktada insanların ‘‘ruh çağırma’’ gibi metafizik bir yöntemle Atatürk'ün ruhunu çağırmaları, Atatürk'e ve yine onun imgesi üzerinden devlete doğaüstü bir özellik atfetmeleriyle ilişkilendirilebilir. Atatürk'ün kurucusu olduğu değerlerle bu yöntem arasındaki derin çelişki bir yana Atatürk'ün diğer pek çok ruh çağırma seansında gerçekleşenin aksine ‘‘Beni Rahatsız Etmeyin’’ diyor oluşu da başka bir noktaya dikkat çekiyor: ‘İnsanların konuşabildiklerine inandıkları diğer sıradan ruhların aksine Atatürk öte dünyada bile ulaşamaz, gizemli kişiliğini ve bir devlet adamına yakışan tutumunu korumaya devam ediyor.’ (Yashin,2002:194) Bu örnek olay da Atatürk'ün ne denli mistifiye edildiğinin sınırlarını (sınırsızlığını) gösteriyor.

8.4 Kutlu Doğum& Mutlu Doğum

Daha yakın zamanlara, 2000'li yıllara geldiğimizde, Avrupa Birliği sürecindeki Türkiye'de Atatürk'ün toplum tarafından hala benzer şekilde algılanıyor olduğunu ispatlayan pek çok örnek olay yaşanmaya devam ediyor. Bunlardan en çarpıcı olanı ve Atatürk'ü bizzat bir peygamber şeklinde konumlayanı kuşkusuz Hz. Muhammed'in doğum yıldönümü

sebebiyle kutlanan ‘‘Kutlu Doğum Haftası’’na karşılık bizzat Atatürk’ün kurduğu parti CHP’nin Atatürk’ün doğum yıldönümünü kutlamak için ‘‘Mutlu Doğum Haftası’’ düzenlemesiydi. 2002 seçimlerinin ardından Refah Partisi’nin kapatılması sonrası kurulan AK Parti’nin iktidara gelmesi ve ülkenin yine laik - anti laik tartışmasına gömülmesi bu ilginç olaya sebep olan en önemli nedenlerden birini oluşturuyor. 2006 sonu ve içinde bulunduğumuz 2007 yılı itibariyle Türkiye’nin içeriğini adından alan günlük gazetesi Cumhuriyet de aynı anlayıştan hareket ediyor. Cumhuriyet 2006 senesinde AK Parti hükümetini hedef alan reklam kampanyasını 2007 senesinde gündeme oturan cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde de sürdürüyor. Cumhuriyet televizyonda prime time’da gazetelerde ise tam sayfa yayınlanan reklamlarında Türk toplumuna, ülkenin başındaki iktidarın İslami kimliğini bir kere daha hatırlatıyor, laik olduğuna itimat edilmeyen başbakanın sonra aynı cenahtan bir cumhurbaşkanı adayının açıklanabileceğine ve bunun tahammül edilemez olduğuna dikkat çekerek ‘‘1881- 2007, 16 Mayıs’ta Saatler Yüz Yıl Geri Alınıyor, Tehlikenin Farkında mısınız?’’ diyor. Kamuoyunun kimi kesimlerince çok başarılı bulunan bu reklam aracılığıyla Cumhuriyet gazetesi açıkça kimliğinde İslami unsur bulunan herkesi tehlike olarak adlandırıyor. ‘‘Öteki’’ni düşman belleyen bu anlayış, Atatürk’ün sıradan bir ülke lideri olmadığının da altını çiziyor. Çocukların Atatürk’ü anlattıkları metinlerde öne çıktığı gibi, bu reklam da Türkiye Cumhuriyeti tarihini ülkenin kurulmasından 42 yıl önce doğan Atatürk’ün doğumuyla başlatarak bilimsel ve pozitivist bir anlayıştan ne denli uzak kaldığını gösteriyor. Yine aynı reklam tam da bu sebeple

Atatürk'ün “adeta bir peygamber gibi; seçilmiş, belli bir görevle donatılmış ulu bir kişi” olduğu mesajını veriyor.

8.5 Bir Tür Din Olarak Laiklik

Kuşkusuz Atatürk topluma, modern toplumlarda tarihi şahsiyetlerin yerine getirdiği en yaygın işlev olarak, ülkenin kuruluş ilkelerini hatırlatıyor; Atatürk'e referans veren pek çok olay ya da söylem bu ilkeler etrafında oluşan ülkü ve fikir birliğini pekiştirmeye çalışıyor. Ve fakat içinde bulunduğumuz şu dönem; özellikle cumhurbaşkanlığı adaylığı tartışmaları ve ardından yaşananlar, Atatürk figürü ve bu figürün temsil ettiği devletin kurucu ilkeleri arasındaki ilişkiye dair önemli bilgiler içeriyor.

2007 yılı itibariyle sekiz yıllık görev süresi dolan Ahmet Necdet Sezer'in ardından cumhurbaşkanlığı köşküne kimin geçeceği sorusu Mayıs ayı içinde ülke gündemini en çok meşgul eden soruydu. Kamuoyu uzun süre ülkeye hükümet eden AK partinin göstereceği adayı merakla bekledi. Cumhurbaşkanlığının devletin en üst makamı ve bu makamda bizzat Atatürk'ün oturmuş olması adaylık sürecinde pek çok hassasiyeti yeniden devreye soktu. Daha doğru bir ifadeyle, en başından beri cumhuriyetçi kesimin AK Parti iktidarının İslami değerlere dayanan bir gelenekten geliyor olmasından duyduğu rahatsızlık, cumhurbaşkanlığı adaylığı sürecinde had safhaya ulaştı. Kısa bir zamanda yükselen tansiyon, AK Parti tarafından Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığına aday

gösterilmesi, CHP önderliğinde ülkenin Kemalist refleksinin yeniden devreye girmesi ve Genel Kurmay'ın resmi internet sitesinde Abdullah Gül'ün adaylığının açıklanmasından bir gün sonra (26 Nisan Cumartesi gecesi) bir bildiri yayımlayarak olaya müdahil olması ile bir krize dönüştü. 'Generallerin dahil olduğu bu mücadele, İslamcı geçmişe sahip bir adamın ilk olarak bizzat Atatürk'ün oturduğu ve o zamandan beri laik devletin simgesi sayılan bir makam olan cumhurbaşkanlığı mevkisine ulaşmasına dair bir itiraz içerirken aynı zamanda bu adaylığın Türkiye'nin modern bir Avrupalı ulus mahiyetinde kendine yönelik bakışının da tam kalbine dokunduğunu'¹⁰ gösteriyordu. CHP'nin AK Parti henüz aday belirtmemişken "laik değerlere tam bağlı bir cumhurbaşkanı zorunludur" diyerek yaptığı göndermeler ve aday açıklandıktan sonra ordunun e-muhtıra yayınlamasının ardından, ilk olarak Ankara Tandoğan'da gerçekleşen ve yine "laik değerlere tam bağlı cumhurbaşkanı istiyoruz" talebini dile getiren cumhuriyet mitingleri yurdun dört bir köşesinde yapılmaya başlandı. Mitingleri düzenleyen kuruluşların başını başkanlığını eski Jandarma Kuvvetleri Komutanı Şener Eruygur'un yaptığı Atatürkçü Düşünce Derneği çekiyordu. Mitinglerde Atatürk resimleri ve Türk bayrakları eşliğinde "Türkiye laiktir laik kalacak", kadın grupları tarafından "Biz Atatürk'ün Kızlarıyız" sloganları atan kesim Atatürk'ün adı ve mirasını, yani bir anlamda "babalarını" yardıma çağırıyordu.

Bu sürece bilimsel ve pozitivist düşüncenin evi olan üniversiteler de gerek öğrencilerine mitinglere katılım çağrısında bulunarak gerekse öğretim

¹⁰ Vincent Boland, Financial Times Ankara Muhabiri, "Laiklik Demokrasiyle Çatışır Oldu", 4 Mayıs 2007 Cuma, Radikal Gazetesi

üyelerinin fikir beyan etmeleri aracılığıyla dahil oldu. Bizzat akademisyenler tarafından ve özellikle cumhurbaşkanlığı adaylık sürecinde yapılan açıklamalar yaşanan tüm bu gelişmelerin Atatürk figürü ve bu figürün temsil ettiği devlet ilkeleri ile arasındaki ilişkiye dair çarpıcı noktalar içeriyordu. TOBB Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Dekanı Mustafa Aydın gelişmeleri özellikle Ankara ve İstanbul'daki mitinglerle ilgili olarak değerlendirirken “Bu boyutta bir itiraz insanların devletin istemedikleri yönde değiştiğine dair gerçek bir korku hissetmeleriyle gerçekleşir. Çok sayıda insan laik ve demokratik özellikleri dört dörtlük olmayan birini devletin tepesinde görececek olmaktan hoşnut değil” diyordu. Bilkent Üniversitesi siyaset bilimi profesörü Faruk Gençkaya cumhuriyetin resmi yapısının en tanımlayıcı unsurunu laiklik olarak tanımlıyor ve “Laiklik Türkiye’de en az İslamiyet kadar önemli bir tür dindir” diyordu. Türkiye’nin önde gelen Kemalistlerinden biri olan Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) rektörü Ural Akbulut ise “Laikliğimiz olmazsa demokrasimiz de olmaz. Türkler için önce ulus, sonra laiklik sonra da demokrasi vardır” diyerek aslında Türkiye’de laikliğin bir din ve Atatürk’ün ise bu dinin peygamberiymiş gibi algılandığının en açık ifadesini yapmış oluyordu.

Tüm bu olaylar ise kısaca Türkiye’de Atatürk özelinde, çocuklarda olduğu gibi yetişkinlerde de mevcut olan kutsallık algısına dikkat çekiyor ve bu algı Atatürk’ün temsil ettiği pek çok şeyi de kutsal yapıyor. Devlet ilkeleri, Atatürk’ün mesleği olan askerlik ve dolayısıyla ordu, Atatürk’ün kurucusu olduğu parti, Atatürk’ün adını taşıyan dernek ve örgütler; tüm bunlar

Atatürk figürünün mutlak dokunulmazlığı arkasında sorgulanamayan ya da sorgulanmaya kalkıldığında büyük tartışmalar yaratan konular / kurumlar haline geliyorlar. Yanı sıra, yukarıda kısaca hatırlatılan tüm bu örnek olaylar dizisi, toplumun genel eğiliminin de çocuklara benzediğini, çocukların her türlü sorunda çözüm olarak Atatürk'e başvurmaları gibi toplumun da her türlü tehlikede Atatürk figürüne sığındığını gösteriyor. Bu durum hem çocuklar hem de yetişkinlerden oluşan toplumun Atatürk figürünü, eğip bükerek adeta bir "direnme taktiği" olarak kullandığına da işaret ediyor. Michel De Certeau, 'gündelik hayatın sıradan aktörlerinin egemen elit ve devletin kurumlarınca ve stratejiler aracılığıyla kurulan baskın kültüre karşılık verme / dayanma ya da direnme biçimi olarak taktikler geliştirdiğini' söylüyor. (Certeau,1987:189) 'Güçsüz olana özgü bir çeşit sanat olarak taktikler, kendini baskı altında hisseden bu aktörlere ihtiyaç duydukları anlamı kazandırıyor. Sıradan sosyal aktörler taktikleri iktidara ulaşma aracı olarak kullanıyorlar ya da taktikler aracılığıyla iktidarı paylaştıkları duygusu kazanıyorlar.'(Certeau,1987:189) De Certeau'nun yaptığı tanımdan hareketle, cumhuriyetçi elitin ve devletin resmi ideolojisinin merkezinde oturan Mustafa Kemal Atatürk figürü, mutlak ve sorgulanamaz "varlığıyla" bir yandan baskı üretirken bir yandan da kendisine sahip çıkan tüm kesimlere iktidara ortak olma / iktidar olma duygusunu paylaşma imkanı da veriyor. Bunun yanı sıra, çocuklardan başlayarak yetişkinlerden oluşan toplumun geneline, Atatürk figürünü birbirinden farklı gerekçelerle ve her soruna bir yanıt olarak ortaya koymak, tüm bu aktörlere üstlerinde baskı yaratan unsurun kendisine, içeriğini değiştirip dönüştürerek, müdahale etme ve bu vesileyle kendini güçlü

hissetme ve hatta özgürleşme şansı tanıyor. Belki de tam da bu sebeple Atatürk figürü her türlü konuda en sık baş vurulan, konjonktüre göre içeriğiyle en çok oynanan figürü oluşturuyor.

Bu mutlak bir doğru olmasa Atatürk figürünün ve cumhuriyetçi refleksin kamuoyuna diğer pek çok unsurdan çok daha kolay tesir ettiğini / daha kolay devreye girdiğini ispat ediyor. PKK'dan siyasal İslam'a ya da dışarıdan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı Atatürk en sık başvuru figürü ve her şeye gücü yeten (kadir-i mutlak) bir tanrı olarak karşımıza çıkıyor.

Din tarafından şekillendirilmeyen bir anlayışla yönetilen Türkiye'de Atatürk'ün bu denli dinsel bir anlam taşıyor olması ise evrensel bir tartışmayla kesişiyor: Tanrı'nın ölümünü mü yaşıyoruz yoksa dinsel olanın geri dönüşünü mü? Dünyaca ünlü Fransız düşünür Marcel Gauchet'nin konuya ilişkin görüşleri tartışmayı ufuk açıcı ve Atatürk özelinde anlamlı bir noktaya taşıyor. Ona göre 'insan Tanrı'dan sürekli ve kesin olarak uzaklaşıyor ve ayrılıyor. Günümüzde bu ayrılık en geniş haline ulaştı.' (Gauchet,2005:4) Yine Gauchet'ye göre 'kutsalın tarihsel figürü yerini, nitelikleri ve biçimleri henüz tanımlanmamış bir 'dünyevi mutlak'a bırakıyor.' (Gauchet,2005:4) Bu noktadan hareketle Türkiye'de Atatürk figürünün nasıl dinsel bir yer işgal ettiği sorusunun cevabına ulaşmak, en azından cevap için çabalamak zor olmuyor. Modern dünyada dinin çöküşüne karşılık dinsel olanın yerinde kalması yine Gauchet'nin tanımıyla 'mutlak olana duyulan özlem, anlam arayışı, ölümün sorgulanması şeklinde günümüzde hala varlığını sürdüren ve en radikal indirgemecilerin bile anlam

vermekte zorlandığı boşluklar' ile bir bağlantı içeriyor. Ve bu süreçte belki de en fazla kendini dine karşı konumlandıran görüş ya da anlatılar dinsel olma potansiyeli taşıyor. Atatürk figürü onu algılayan zihinlerde 'kendinin farkında olmayan bir dinsel' olarak böyle bir tartışmanın Türkiye özelinde tam merkezinde duruyor.

9. Sonuç

Hem bu çalışmanın esas aktörleri olan çocukların hem de Atatürk söz konusu olduğunda onlardan çok farklı tepkiler vermeyen yetişkinlerden oluşan toplumun bu şekilde bir algıya sahip olmasının nedenini ise tek başına tüm bu aktörlerin "yaygın olarak" içinden geçtiği bir deneyim olarak okul ve okul aracılığıyla hareket eden resmi ideoloji oluşturmuyor kuşkusuz. Aileden gündelik hayata ve hatta devir alınan tarihsel hafızaya kadar pek çok unsur bu algının oluşmasında etki sahibi unsurlar olarak karşımıza çıkıyor. Kural koyucunun baba olduğu ataerkil aile yapısı içinde babaya saygıda kusur etmeyen, baba kurallarına kolay itiraz edemeyen, babayı sorgulamaya çoğu zaman "günah" ya da "ayıp" gibi gerekçeler yüzünden yeltenmeyen, sorgulamaya kalktığında dayak yeme ihtimali olduğunu bilen bir gelenekselliğin; uzak tarihinde Tanrı'dan aldığı meşruiyetle yüzyıllarca imparatorluk yöneten bir sultan figürüne aşinalığı ve yakın tarihinde eleştiri yapmaya her kalkıştığında üçü somut ve biri de "yumuşak" olmak üzere darbelenmiş bir de e-muhtıra görmüş olan bir tarihsel hafızanın da Atatürk özelinde oluşan bu algıya bir katkısı var. Başka bir ifadeyle tüm bu deneyim ve bu deneyimler yoluyla devir alınan bilgi,

hem toplumun Atatürk'e en mikro düzeyde ailesindeki baba figürüne, en makro düzeyde ise tarihselliğinde hakim olmuş figürlere (mesela Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultan) benzeterek bağlanmasını sağlıyor hem de Atatürk'ü kutsallaştırarak anlatan resmi ideolojinin işini kolaylaştırıyor. Dolayısıyla bu çalışmada Atatürk özelindeki algısını anlamaya çalıştığımız çocuklar ilk ve yoğun olarak temeli okulda atılan zihniyeti tüm kanallar yoluyla da öğreniyorlar.

Öte yandan okul tüm bu kanallara kıyasla çocuk üstünde her zaman doğrudan ve daha büyük bir etkiye sahip olmuştur ve oluyor. Okul, aile ve devletin iş birliği ile çocuğun zorunlu olarak (Türkiye'de 1998'den bu yana en az sekiz sene) kapatıldığı, resmi ideolojinin gücü tekelinde bulundurduğu ve bizzat çocuk için kurgulanmış bir kurumu temsil ediyor. Dolayısıyla okul, çocuk söz konusu olduğunda bakılması gereken öncelikli alan olarak karşımıza çıkıyor. Atatürk özelindeki algısı ve tepkisi bu çalışmaya konu olan çocuklara bu kadar benzeyen bir toplum için de okuldaki çocuğa bakmak iki kere elzem oluyor: Bir, yaş hiyerarşisi ve yetişkinlerin iktidarı tekelinde bulundurduğu bir dünya düzeni içinde diğer sosyal aktörlere kıyasla sömürüye daha açık olan çocuğa ne yaptığını anlamak ve iki, ona yaptıklarından yola çıkarak kendine de ne yaptığını anlamak için.

KAYNAKÇA

- 1) Aksoy, A. and Robins, K. (1997) 'Peripheral vision: cultural industries and cultural identity in Turkey', *Environment and Planning A*, 29: 1937Á.
- 2) Althusser, Louis (1994) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çevirenler Yusuf Alp & Mahmut Özışık, İstanbul: İletişim Yay.
- 3) Aries, P. (1962) *Centuries of Childhood*, Trans. by R. Baldwick, New York: Random House.
- 4) Aries, P. (1973) *L'enfant et la Vie Familiale Sous L'ancien Regime*, Editions du Seuil, Paris.
- 5) Bumin, Kürşat (1998) Bitmeyen Kavga Çocuklar Kimin, *Okulumuz, Resmi İdeolojimiz ve Politikaya Övgü*, İstanbul: Patika yay.
- 6) Cicioğlu, Hasan (1985) *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Orta Öğretim*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay.
- 7) Dellaloğlu, Besim (2000) 'Aydınlanma, Modernite, Post Modernite ve Sonrası', *Toplum Bilim Aydınlanma Özel Sayısı*, İstanbul: Bağlam Yay.
- 8) de Certeau, Michel (1884) *The Practice of Everyday Life*, trans. Steven Rendall, Berkeley: University of California Pres

- 9) Foucault, Michel (1975) *From Discipline & Punish: The Birth of the Prison* (NY: Vintage Books 1995) pp. 195-228 translated from the French by Alan Sheridan 1977
- 10) Ferry, Luc & Gauchet, Marcel (2005) *Dinden Sonra Dinsellik*, Çeviren: Can Utku, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- 11) Goonewardena, Kanishka (2005) ‘The Urban Sensorium: Space, Ideology and the Aestheticization of Politics’, *Antipode*, Vol. 37 Issue 1
- 12) Hall, Stuart (1996) *Encoding/Decoding, Culture, Media, Language*, Stuart & Hobson, Dorothy & Lowe, Andrew & Willis, Paul (eds.), Routledge, London.
- 13) Hanioglu, M. Şükrü (1989) *Bir siyasal örgüt olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul: İletişim Yay.
- 14) Toprak, Zafer (1984) ‘Osmanlı Narodnikleri “Halka Doğru” Gidenler’, *Toplum ve Bilim*, Sayı 24.
- 15) Horkheimer, Max & Adorno, Theodor W. (1995) *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar I*, çeviren: Oğuz Özügül, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- 16) Dilthey, Wilhelm (1999) *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- 17) Illich, Ivan (2005) *Okulsuz Toplum*, İstanbul: Şule Yayınları.
- 18) İnel, Ahmet (1999) “Atatürk Mucizesi ve Örumceklenmiş Kafalar”, www.19.org

- 19) James, A.& Prout, A. (1997) *Constructing and Reconstructing Childhood*, Londra: Falmer Pres.
- 20) Jenks, Chris (1996) *Childhood*, Routledge, Londra.
- 21) Kagirov, Radik (2001) ‘Creating Support for Space through Public Awareness’, *Space Future Journal*.
- 22) Kalaycı, Şenol (2002) *İlköğretim Okullarında Bütün Derslerde Atatürkçülük*, İstanbul: Deniz Yayınevi.
- 23) Kaplan, İsmail (1999) *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, İstanbul: İletişim Yay.
- 24) Lefebvre, H. (1992) *The Production of the Space*, Translated by J Moore, Londra.
- 25) Onur, Bekir (1993) *Toplumsal Tarihte Çocuk*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- 26) Onur, Bekir (2005) *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*, İstanbul: İmge Kitapevi.
- 27) Postman, N.(1983) *The Disappearance of Childhood*, London, W.H Allen
- 28) Sakaoğlu, Necdet (1992) *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yay Cep Üniversitesi.
- 29) Tan, Mine (1993) *Çocukluk, Dün ve Bugün, Toplumsal Tarihte Çocuk*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- 30) Üstel, Füsun (2005) “*Makbul Vatandaş*”ın Peşinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- 31) Yashin, Yael Navaro (2002) *Faces of The State: Secularism and Public Life in Turkey*, Princeton University Pres.

- 32) Yücel, Hasan Ali (1993) *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 33) Yücel, Hasan-Âli (1994) *Türkiye’de Orta Öğretim*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 34) Weber, Max (1997) *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çeviren: Zeynep Aruoba, İstanbul: Hil Yayınları.

